

УРЯДИ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

GOVERNMENTS OF CARPATHIAN UKRAINE

Закарпаття, автохтонне населення якого складало русини-українці, протягом століть входило до складу чужих держав. Зокрема, після розпаду Австро-Угорської монархії воно, згідно з Сен-Жерменським мирним договором 1919 р., було включене до складу Чехословацької Республіки під назвою «Підкарпатська Русь» як автономна одиниця з найширшими правами: автономним сеймом з юрисдикцією в питаннях мови, освіти, релігії і місцевого самоуправління, губернатором, що призначався президентом ЧСР, представництвом в парламенті республіки. Через відсутність можливостей возз'єднання Закарпаття з Україною, чого вимагала переважна більшість населення, представники політичних сил краю під впливом активної позиції в цьому питанні закарпатської еміграції в США і намірів країн Антанти вирішили орієнтуватися на новоутворену ЧСР, яку справедливо вважали меншим злом. Таке рішення було оптимальним варіантом розв'язання питання про державно-правове визначення Закарпаття. Воно клало кінець багатовіковій політиці мадяризації місцевого населення і відкривало можливості для соціально-економічного й національно-культурного розвитку цього регіону в складі економічно досить розвинутої, демократичної,

слов'янської за національним складом республіки¹.

Процес визначення пріоритетів чехословацької політики щодо Закарпаття був суперечливим. В основу існування й розбудови ЧСР її засновники намагалися закласти три головні настанови: державницьку ідеологію «чехословакізму», парламентську демократію і принцип непорушності територіального врегулювання в Європі на основі Версальської системи.

Щодо надання визначеного Сен-Жерменським договором автономного статусу Закарпаттю, який був закріплений також у внутрішньому законодавстві ЧСР, насамперед у прийнятій в лютому 1920 р. конституції, то празький уряд постійно зволікав з виконанням своїх зобов'язань. Він мотивував це тим, що відсутні необхідні кадри з місцевого населення, яке у своїй масі ще політично незріле, що цьому заважають нестабільна політична ситуація, зокрема перевага в краї лівих радикальних впливів, та гострота проблем й невизначеність національно-культурного розвитку в Закарпатті і відсутність національно свідомої інтелігенції, а також зазіхання на цей край з боку сусідніх держав тощо². Ці пояснення й аргументи не були безпідставні, однак головна причина зволікання у наданні автоно-

After the downfall of Austro-Hungarian empire, in accordance with Saint-Germaine Treaty (1919) the Transcarpathia was annexed by the newly formed Czecho-Slovak Republic under the name of Subcarpathian Rus, as an autonomous unit with the broadest rights. The land autonomous status was fixed in the Czechoslovak Constitution adopted in February 1920, but the government was too slow in meeting its commitments. They motivated their delay by the fact that Transcarpathian Ruthenian Ukrainians «had not matured» for self-government.

The fight of Transcarpathian Ukrainians for their autonomy continued during almost twenty years. All political parties, public units and national-cultural societies of the Transcarpathia

мії Закарпаттю полягала в тому, що держава боялася створення прецеденту для інших національних груп, вбачала в цьому загрозу цілісності республіки.

Боротьба закарпатців за автономію і справедливе визначення західних кордонів Закарпаття (зі Словаччиною) тривала протягом усього періоду існування домюнхенської ЧСР. Цей рух русинів-українців по обидва береги Ужа був дійсно всенародним: у ньому брали участь практично всі політичні партії, громадські об'єднання і національно-культурні товариства Закарпаття. Однак політично-класові й національно-культурні розбіжності, зокрема протистояння русофільського та українського напрямів, були фактором, який полегшував правлячим колам ЧСР тривалий час утримувати цей масовий патріотичний рух в безпечних для Праги рамках³.

Ситуація змінилася в другій половині 30-х рр., коли, з одного боку, в Закарпатті відбулася радикалізація громадсько-політичного життя щодо питань національно-культурного розвитку та реалізації автономних прав краю, з іншого — в Європі загострилася політична криза, в центрі якої опинилася ЧСР. До неї висунули свої територіальні претензії практично всі сусідні держави, насамперед Німеччина, яка розгорнула активну кампанію щодо її внутрішньої та зовнішньої дестабілізації. Усі зусилля керівників ЧСР не змогли зберегти її від небезпечно наростаючої зовнішньополітичної ізоляції. Великі держави, які раніше підтримували демократичну ЧСР, усе більше потурали експансіоністській політиці Німеччини, що прикривалася лозунгом права націй на самовизначення. Це яскраво виявилось під час аншлюса Австрії 12 березня 1938 р.

На черзі була ЧСР, де зростав сепаратистський рух серед судетських німців, у Словаччині та в Закарпатті. Політика потурання Німеччині з боку Великої Британії та інших великих держав Європи, готовність Угорщини та Польщі взяти участь в античехословацькій акції підштовхнули А.Гітлера до рішучих дій. Спровокувавши спочатку напруження на німецько-чехос-

ловацькому кордоні, він домігся скликання 29—30 вересня 1938 р. міжнародної конференції в Мюнхені за участю керівників урядів Великої Британії, Франції, Німеччини та Італії. Конференція задовольнила ультимативні німецькі вимоги щодо ЧСР. До рейху, зокрема, було приєднано високорозвинену з промислового погляду Судетську область, де проживало понад 3 млн німців. Польща на початку жовтня дістала Тешинську Сілезію. На початку листопада 1938 р., за рішеннями Першого Віденського арбітражу, південну частину Словаччини та найбільш розвинені райони Закарпаття було передано Угорщині. В цілому, ЧСР втратила третину території з населенням в 5 млн осіб і 40 % промислового потенціалу. Зраджена союзниками країна опинилася у стані глибокої політичної кризи, віч-на-віч із нацистською Німеччиною.

Послабилася центральна виконавча влада: 5 жовтня 1938 р. на знак протесту проти політики диктату і розвалу ЧСР пішов у відставку з посади президента Е. Бенеш. Цим поспішили скористатися словацькі та закарпатські автономісти. Спочатку словаки, а слідом за ними закарпатські русини-українці проголосили автономію. Прага змушена була затвердити автономні уряди Словаччини (7 жовтня) і Підкарпатської Русі (11 жовтня). Перша ЧСР припинила існування. Наступне піврічне існування урізаної з усіх боків ЧСР увійшло в історію як період Другої республіки, побудованої на федеративних засадах.

Щодо Закарпаття, то цей нетривалий період увійшов в його історію як час розбудови карпатоукраїнської державності, активної, хоча і неоднозначної за оцінками й результатами діяльності автономних урядів краю⁴.

Утворення карпатоукраїнської держави стало наслідком перш за все багаторічної боротьби й різнобічної діяльності патріотичних сил краю в усіх сферах суспільно-політичного життя. Водночас значний відбиток на суспільно-політичні процеси в Європі взагалі, ЧСР та Карпатській Україні зокрема, здійснював міжнародний фактор. Адже короткочасне існування Карпатської України збіглося з гост-

took part in this fight. However, the political, class and especially national-cultural divergences of their programs, acute opposition of Russophilic and Ukrainian trends in socio-political life in particular, were the factor which allowed the CzSR ruling circles to restrain this mass movement.

The situation changed in the second half of the 1930's. One could observe some radicalization of the socio-political life around the problems of national cultural development and realization of the land autonomous right on the one hand. On the other hand, the political crisis in Europe with Czechoslovakia in its centre became more acute. All the neighbouring countries, to begin with Germany, made territory claims on it.

As a result of the Münich Accord of the Great Britain, France, Germany and Italy (September 29—30, 1938) Czechoslovakia had to meet a German ultimatum: the highly developed Sudeten district with 3 million Germans was annexed by the Third Reich, in particular. Poland, in its turn, annexed the Teszin Silesia early in October. Early in November 1938 the southern part of Slovakia and most developed districts of the Transcarpathia were annexed by Hungary in accordance with the

рою політичною кризою в Центральній-Східній Європі напередодні Другої світової війни. Вона була породжена саме цією кризою, стала одним із її наслідків. Втім, як справедливо підкреслює дослідник історії Карпатської України М. Вегеш, «незважаючи на складність тогочасної міжнародної обстановки, Закарпаття, де компактно проживало українське населення, виявилось єдиним регіоном, який виборював автономні права і будував свою державність у союзі з чехами і словаками»⁵. Більше того, за переконанням іншого дослідника історії Закарпаття В. Маркуся, «юридичний статус Карпатської України з жовтня 1938 р. до березня 1939 р. далеко переходив рамки автономії, визначені в Сен-Жерменському мирному договорі 1919 р. та чехословацькій Конституції 1920 р. Він наближався до федеральної моделі міждержавних та понаддержавних структур. Очевидно, це була своєрідна модель федералізму, що перебувала у процесі розвитку»⁶.

Отже, 11 жовтня 1938 р. в Празі було затверджено перший автономний уряд Закарпаття — Раду міністрів Підкарпатської Русі (офіційна назва). Цій важливій в історії Закарпаття події передували не лише складний перебіг процесів на міжнародній арені, про що вже йшлося, але й істотні зміни в суспільно-політичному житті краю. Зокрема, компромісні домовленості між представниками основних політичних партій, що входили до двох блоків — русофільського (Центральна руська народна рада, Автономно-землеробський союз, Руська національно-автономна партія) і українського (Перша Українська народна рада, Соціал-демократична партія).

21 вересня 1938 р. представники обох орієнтацій підписали спільну декларацію щодо створення автономної адміністрації в Закарпатті, яку було вручено уряду ЧСР та дипломатичним представництвам західних держав у Празі. 8 жовтня в Ужгороді відбулася нарада представників обох орієнтацій за участю депутатів празького парламенту і сенату від Закарпаття, на якій було вирішено: «Домагатися для Підкарпатської Русі тих самих прав, які одержала й одержить Словаччина».

Було досягнуто домовленості щодо персонального складу автономного уряду, створено Національну Раду Підкарпатської Русі. До складу останньої ввійшли представники практично всіх основних політичних сил краю⁷. Того ж дня Національна Рада оголосила себе «єдиним законним представником всіх руських областей Карпат і всього його населення, для якого забезпечується самовизначення і самоуправління». Вимагалася негайна заміна значної частини чеських урядовців в краї місцевими кадрами та прийняття закону про Підкарпатську Русь⁸.

У відповідь на всі ці вимоги й претензії 8 жовтня голова нового уряду ЧСР Я. Сирови звільнив з посади губернатора краю К. Грабаря і призначив повноважним міністром Підкарпатської Русі вихідця із Закарпаття І. Парканія. 10 і 11 жовтня він прийняв у Празі представників Національної Ради Підкарпатської Русі, після цього Рада міністрів ЧСР затвердила персональний склад автономного уряду з шести осіб — відомих політичних діячів Закарпаття, які були депутатами парламенту і сенату ЧСР.

Перший автономний уряд Підкарпатської Русі очолив А. Бродій — лідер русофільського напрямку в краї, голова Автономно-землеробського союзу. Крім посади прем'єр-міністра, він отримав портфелі міністра шкільництва і міністра федерального уряду в справах Підкарпатської Русі. Міністром внутрішніх справ став Е. Бачинський — представник Республіканської землеробської (аграрної) партії на Закарпатті. Один із лідерів Національної Ради Підкарпатської Русі соціал-демократ Ю. Ревай став міністром комунікацій, а лідер Руської національно-автономної партії С. Фенцик — міністром без портфеля (питання встановлення словацько-закарпатських кордонів). Державними секретарями в уряді стали представник Автономно-землеробського союзу на Пряшівщині І. П'ещак (питання юстиції) і лідер українського напрямку в Закарпатті, голова Народно-християнської партії А. Волошин (питання охорони здоров'я і соціального забезпечення). Отже, до першого автоном-

Vienna Award.

Czechoslovakia lost a third of its territory with population of 5 million and 40 % of its industrial potential as a whole. Betrayed by its allies, the country found itself in deep crisis. The Slovakian and Transcarpathian autonomists hastened to take advantage of the situation. Slovaks and then Transcarpathian (Subcarpathian) Rusyns and Ukrainians proclaimed their autonomy. Prague had to approve autonomous governments of Slovakia (October 7) and Subcarpathian Rus (October 11). The First Czechoslovakian republic ceased its existence. The following half-yearly existence of the truncated Czechoslovakia has gone down in history as the period of the Second republic built on federal principles.

As to the Transcarpathia — that short period has gone down in history as the period of development of Carpatho-Ukrainian state system, active, though ambiguous as to the estimates and results of activity of the land autonomous governments.

The first autonomous government of the Transcarpathia — a Council of Ministers of Subcarpathian Rus (approved by the CzSR Council of Ministers, on October 11, 1938) consisted of six persons, the well-known local political figures who were deputies of Czechoslovakian

ного уряду ввійшло четверо представників русофільського і двоє (Ю. Ревай та А. Волошин) — українського напрямку, що, на думку сучасних дослідників, було компромісним рішенням і в цілому реально відображало співвідношення між двома головними політичними силами Закарпаття⁹.

Автономний уряд А. Бродія проіснував всього 15 днів — від 11 до 26 жовтня 1938 р. Першочерговим завданням для нього було врегулювання територіальних проблем, зокрема визначення питання кордону між Підкарпатською Руссю і Словаччиною. Уряд розпочав кампанію за приєднання до краю східнословачьких районів (Пряшівщини), заселених переважно русинами-українцями. С. Фенцик відправився до Пряшева (нині Прешов, Словаччина) для обговорення цього питання і пропагандистської роботи серед місцевого населення. У своїй першій прем'єрській промові А. Бродій заявив: «Первое правительство Карпатской Руси предпримет все меры, чтобы объединить все русские области в Карпатах (от Попрада до Тисы) в одно целое, свободный штат»¹⁰. Надмірна активність уряду в цьому напрямі відсунула на другий план розв'язання не менш злободенних для Закарпаття проблем — господарсько-фінансових, соціальних, внутрішньополітичних, зокрема боротьбу з угорськими й польськими озброєними групами, які все частіше проникали в край, приносячи неспокій, хаос і жертви молодій державі.

Уряд А. Бродія провів усього три засідання¹¹. Перше відбулося в Ужгороді 15 жовтня 1938 р., де були розглянуті й затверджені основні органи самоуправління, які склалися із 9 міністерств, розподілені функціональні обов'язки між міністрами. Засновано «Урядовий Вісник» для публікації розпоряджень автономного уряду, який до рішення парламенту — сойму (сейму) про офіційну мову вирішено було друкувати руською й українською мовами. На цьому ж засіданні обговорювалися й господарські проблеми краю, зокрема продовольча ситуація і заходи уряду для її поліпшення.

На другому засіданні автономного уряду 18 жовтня обговорювалися на-

самперед питання міжнародного становища Підкарпатської Русі. Було заслухано доповідь С. Фенцика про політичну ситуацію на Пряшівщині та переговори щодо кордонів з урядом Словаччини. Вирішено продовжити ці переговори, для чого затверджено спеціальну комісію. Водночас Рада міністрів Підкарпатської Русі висловила протест словацькому прем'єр-міністру Й. Тісо з приводу вжитих ним репресивних заходів до організаторів руху за приєднання Пряшівщини до Закарпаття. Ю. Ревай доповів урядові про проведені переговори з міністром закордонних справ ЧСР Ф. Хвалковським, на яких йшлося, зокрема, про необхідність заборони вивозу державного і приватного майна з території республіки і краю. Обговорювалися також питання надання амністії, співробітництва з Німеччиною, ліквідації чеських шкіл в населених пунктах краю з незначною кількістю чеських родин тощо. А. Волошин інформував уряд про організацію Підкарпатського центру соціального забезпечення.

У центрі уваги третього засідання кабінету міністрів А. Бродія, яке тривало два дні — 22 і 23 жовтня, були внутрішньополітична ситуація та події навколо Закарпаття. Міністр Е. Бачинський поінформував уряд про результати складного переговорного процесу між ЧСР і Угорщиною щодо встановлення нових кордонів між ними та позицію Німеччини в цьому питанні. У зв'язку з цим члени автономного уряду жваво обговорювали можливості й варіанти оптимального реагування на ультимативні вимоги Угорщини щодо заселених переважно угорцями південних територій краю з містами Ужгород, Мукачево та іншими важливими з точки зору функціонування транспортних мереж населеними пунктами Закарпаття. Було створено комісію в складі відомих закарпатських учених (П. Сова, Г. Геровський, М. Кондратович, М. Бескид та І. Пянькевич), перед якою ставилося завдання довести, що Закарпаття — русинська земля, і цим самим «відбивати угорські вимоги». З приводу політичної ситуації та загрози поділу автономної території уряд Під-

Parliament and Senate. Andriy Brodiy, a leader of Russophilic trend in the land, head of Autonomous-agricultural union, was appointed to head the government. Besides the post of the Prime Minister he was entrusted with the portfolios of the Minister of Schools and Minister of Federal Government in the Affairs of Subcarpathian Rus. Edmund Bachynsky, one of the leaders of Republican Agricultural Party in Transcarpathia, became a Minister of Internal Affairs. Yulian Revai, one of the leaders of Ukrainian People's Rada, Social Democrat, became Minister of Communications. Stepan Fentsyk, a leader of Rus National Autonomy Party, was a Minister without portfolio. Ivan Pyeshchak, a representative of Autonomous-Agricultural Union in Pryashiv district, became a state secretary in law, and Avgustin Voloshyn, leader of Ukrainian trend in Transcarpathia, head of People's Christian party, became a State Secretary in Public Health and Social Security. Thus, four representatives of Russophilic trend and two of Ukrainian trend became the autonomous government members. That was a settlement of a compromise which represented really the ratio between two major political blocks in the Transcarpathia.

The Autonomous government of A. Brodiy existed only 15 days from

карпатської Русі прийняв таке рішення: «Область руських на півдні Карпат, що визначена мирними договорами як автономна одиниця, становить одне невіддільне ціле, частини якого міцно зв'язані як тисячолітньою історією, так і тисячолітніми економічними умовами і братерським співжиттям її корінного автохтонного населення... Цілісність і невіддільність цієї області визнали також і великі союзні співдружні держави в міжнародних і мирних договорах, змінити політичне становище і приналежність якої вважаємо можливим тільки в її цілості без відторгнення її південної частини від північної і навпаки, можна виключно тільки на основі права самовизначення всього корінного автохтонного населення за демократичним принципом: всенародним голосуванням»¹².

Це рішення автономної влади було передано урядам ЧСР та інших сусідніх і всіх великих західних держав. Були розроблені навіть практичні заходи щодо підготовки до проведення плебісциту в Закарпатті. Слід зазначити, що і звернення до урядів зарубіжних держав, і проведення плебісциту у питанні, що торкалося територіальної цілісності республіки, виходило за рамки повноважень автономного уряду Підкарпатської Русі і суперечило конституційним нормам ЧСР. Ідея проведення плебісциту неоднозначно сприймалася також різними політичними силами в Закарпатті. Якщо партії й громадські організації русофільського напрямку цю ідею підтримували і, як стверджують деякі науковці, саме вони на скликаних А. Бродієм закритих зборах Центральної руської народної ради стали ініціаторами плебісциту, то представники українського напрямку виступили проти¹³.

Кризова ситуація загострилася після того, як 25 жовтня 1938 р. Угорщина поставила питання, щоб її претензії до частини територій Словаччини і Підкарпатської Русі, де проживало угорське населення, вирішувалися або всенародним плебісцитом, або арбітражем європейських держав. В цей же день празький уряд прийняв рішення про розпуск політичних партій, хоча на Закарпатті розпорядженням віце-

губернатора А. Бескида була заборонена діяльність лише впливової серед населення комуністичної партії, яка виступила проти автономії, — інші партії та об'єднання продовжували діяти¹⁴.

Боячись несприятливих для себе результатів референдуму, чехословацька влада на розширеному засіданні за участю кабінетів міністрів автономних Словаччини і Підкарпатської Русі 26 жовтня погодилася на арбітражне рішення з приводу вимог Угорщини. До речі, в цей же день І Українська Народна Рада під керівництвом А. Волошина провела нараду в Ужгороді, на якій прийняла рішення: «1. Не противитися відданню малярської етнографічної території Угорщині, але 2. Рішуче протестувати проти плебісциту; 3. УНР стоїть на принципі федерації народів у теперішній державі»¹⁵.

Прем'єр-міністр Підкарпатської Русі А. Бродій не погодився з рішенням центрального уряду і став вимагати проведення на Закарпатті всенародного плебісциту. Його підтримував міністр С. Фенцик, який намагався поєднати питання про чехословацько-угорський кордон з проблемою врегулювання закарпатсько-словацького кордону. Як з'ясувалося невдовзі, обидва політики вели подвійну гру, орієнтуючись на відрив Закарпаття від ЧСР і отримуючи в цій античехословацькій діяльності підтримку, в тому числі фінансову, з Угорщини і Польщі.

На знак протесту проти відвертої проугорської діяльності А. Бродія і С. Фенцика подали у відставку міністри автономного уряду Підкарпатської Русі Е. Бачинський і Ю. Ревай. Федеральний уряд ЧСР їх відставку не прийняв і того ж дня, 26 жовтня, після рішення відповідних юридичних інстанцій звільнив з посади прем'єра А. Бродія. Останнього було негайно заарештовано в Празі за державну зраду — зв'язки із ворожими ЧСР закордонними елементами і профашистську діяльність на користь Угорщини, агентом якої він тривалий час виступав під псевдонімом «Берталон». Його соратнику С. Фенцику вдалося втекти в польське посольство в Празі, а потім переїхати до Угорщини¹⁶.

11 to 26 of October, 1938. The regulation of the territory problems, the boundary between Subcarpathian Rus and Slovakia were its first task. A. Brodiy started a campaign for annexing the Eastern Slovakia regions around Pryashiv mainly inhabited by Rusyns or Ukrainians. But government's extraditionary activity in this trend moved the solution of more urgent economic-financial, social, cultural problems, those of foreign policy (fight with Hungarian and Polish armed groups of saboteurs who often penetrated to the autonomous territory, in particular) to the background.

On October 23 A. Brodiy's government decided to hold a plebiscite in connection with ultimatum of Hungary to Czechoslovakia as to Transcarpathian southern territories mainly inhabited by Hungarians. This resolution was outside the autonomous government authority and contradicted the Czechoslovak Constitution.

Supposing that the referendum result would be unfavourable for the Czechoslovak power, the latter agreed to the Vienna Award ceding Subcarpathian Rus to Hungary on October 26 at the enlarged session with participation of autonomous governments of Slovakia and Subcarpathian Rus. For all that A. Brodiy and S. Fentsyk, his Cabinet

На цій драматичній ноті закінчив свою короточасну діяльність перший автономний уряд Підкарпатської Русі.

26 жовтня новим прем'єр-міністром Підкарпатської Русі уряд ЧСР призначив А. Волошина — лідера українського напрямку в краї, а міністрами — членів першого автономного уряду Ю. Ревая і Е. Бачинського. Усунення з міністерських посад А. Бродія, С. Фенцика та І. П'єшака тим же розпорядженням празького уряду і передача їх повноважень новому прем'єру робило новий автономний уряд виразно українським. Відразу після складання присяги на вірність ЧСР А. Волошин виголосив промову, в якій підкреслив, що забезпечить «народом Підкарпатської Русі їх культурні, національні та господарські здобутки... без різниці національної та релігійної». Він закликав до співробітництва представників русофільства, але його заклик, як засвідчила подальша діяльність автономного уряду, мав декларативний зміст. Не маючи своїх людей у складі уряду, русофіли на запропоноване співробітництво не погодились і перейшли у відкриту опозицію до нового уряду. Антиукраїнські мітинги, демонстрації й звернення, що проводилися ними в багатьох містах Закарпаття, значно ускладнювали діяльність уряду¹⁷. Навряд чи сприяв згуртуванню закарпатського суспільства навколо уряду А. Волошина й заклик Української народної ради «Український Народе Підкарпаття!», в якому наголошувалося: «Доля нашого народу на Підкарпатті передана до рук Батька нашого національного відродження о. Августина Волошина... Ми всі повинні відкинути свої особисті справи й розрахунки та з усіх сил іти на поміч нашій владі! Кожний українець-русин, мужчина, жінка, старий чи молодий, повинен приступити до будови нашої молодогої держави»¹⁸.

Про чітку українську спрямованість уряду А. Волошина переконливо свідчило й опубліковане 27 жовтня 1938 р. в газеті «Нова свобода» звернення Української народної ради «До всіх українців по цілому світі! До всіх українських партій, організацій, груп, товариств в Галичині, Буковині, Бес-

сарабії, Наддніпрянській Україні, Канаді, Сполучених Державах Америки і взагалі до українців, де б вони не проживали». «Ми віримо, — говорилося у зверненні, — що великий 50-мільйонний український народ підійме й надалі своє велике слово і не допустить, щоб наші віковічні вороги наклали на нас пута, знов садили нас в тюрми»¹⁹. Це звернення було розцінено українцями, зокрема в Галичині, як заклик до допомоги братам-українцям по той бік Карпат. Почалися масові демонстрації на підтримку уряду, А. Волошина у Львові, Станіславові (Станіслав), нині Івано-Франківськ, Коломиї (нині Івано-Франківської обл.). Були зафіксовані перші нелегальні переходи польсько-чеського кордону галицькими українцями з метою допомоги в розбудові молодогої української держави. Наприкінці 1938 р. вони стали масовим явищем²⁰.

Не встиг новий автономний уряд Підкарпатської Русі розпочати свою діяльність, як зазнав першої кризи. 2 листопада 1938 р. відбувся Віденський арбітраж (перший), що став результатом нової змови Німеччини та Італії з Угорщиною, спрямованої проти демократичної ЧСР. Згідно з його рішенням, ЧСР змушена була віддати Угорщині південні райони автономних Словаччини та Підкарпатської Русі, де проживало переважно угорське населення. Закарпаття, зокрема, втратило понад 12 % своєї території (1523 км²), на якій містилося 97 населених пунктів, у тому числі найбільші міста краю — Ужгород, Мукачеве, Берегове, де проживало близько 175 тис. осіб, у тому числі понад 33 тис. українців. Це була важка втрата для автономного краю, особливо з господарського погляду²¹. З приводу цього Українська Народна Рада в черговому маніфесті «з болем у серці» сповістила населення краю про вимушену згоду на умови арбітражу, «бо несла наша боротися з світовими державами». Але вона наголосила на тому, «що границі нашої Підкарпатської Держави тепер забезпечені Німеччиною, Італією, Англією та Францією. Польща та Мадярщина прийняли до відома умову, якою зобов'язалися не втручатися до наших внутрішніх справ. Наступає

Minister, who agreed with Hungarian power on the question the Transcarpathia alienation from CzSR, still insisted on performing a plebiscite. Then the CzSR Federal government dismissed A. Brodiy from the Prime Minister's post. He was put in jail on October 26, 1938, in Prague for the State treason: relations with foreign elements, the republic enemies and pro-fascist activity for the benefit of Hungary. Such was the dramatic end of the short-term activity of the autonomous government of Subcarpathian Rus.

The Czechoslovak government appointed immediately Avgustin Voloshin, a leader of Ukrainian trend in the land, to be a new Prime Minister of Subcarpathian Rus. The distinctly Ukrainian character of A. Voloshyn's government evoked excitement and active support on the part of Ukrainians all over the world on the one hand and open opposition of Transcarpathian Russophiles on the other hand. That complicated the new government activity.

In accordance with the decree of the Court of Arbitration in Vienna of November 2, 1938, above 12 % of the Transcarpathia territory (the towns of Uzhgorod, Mukachevo, Beregovo and almost 100 other settlements with population of about 175,000, including 33,000 Ukrainians) was annexed by Hungary. That was a big loss for the autonomous

нова доба..., доба будівництва тривких основ державності для цілого нашого народу»²².

Згідно з рішенням Віденського арбітражу, евакуація державних установ і майна з територій, що передавалися Угорщині, повинна була завершитися до 10 листопада 1938 р. Уряд А. Волошина переніс свою канцелярію з Ужгорода до Хуста, який став столицею автономної української держави. До речі, майже всі прихильники А. Бродія та С. Фенцика, які проводили проугорську діяльність, залишилися на окупованій Угорщиною території, насамперед в Ужгороді й Мукачеві, де сердечно вітали нових угорських господарів і стали з ними активно співпрацювати.

Кабінет міністрів А. Волошина, у свою чергу, не втрачаючи часу, заохочував будувати українську державність на урізаній території автономного краю. Він завершив свою реорганізацію, розпочату ще в Ужгороді. На середину листопада автономний уряд Підкарпатської Русі складався з чотирьох міністерств: внутрішніх справ (міністр Е. Бачинський), шкільництва та народної освіти (міністр А. Штефан), юстиції (належало до компетенції А. Волошина, але він передав керівництво ним своєму раднику А. Дутці) і комунікацій (міністр Ю. Ревай). Кожне окреме міністерство мало кілька ресортів (відділів). Наприклад, міністерство комунікацій мало вісім відділів: господарства, фінансів, залізниць, пошт, телефонів і телеграфів, охорони здоров'я, торгівлі й промислів, громадських робіт, соціальної опіки. Значну роль в діяльності уряду відігравали особисті секретарі прем'єр-міністра С. Росоха та І. Рогач — люди молодшої генерації з радикальним гатунком²³.

Незабаром при Кабінеті міністрів А. Волошина були створені служба безпеки, управління поліції в Хусті, відділ преси та пропаганди. Останній з метою інформування населення про діяльність уряду видавав «Бюлетень пресової служби». Щодня масовим накладом виходила урядова газета «Нова свобода», редакцію якої очолював відомий громадсько-політичний діяч і письменник В. Гренджа-Донсь-

кий. Автономний уряд надавав особливого значення політичній та пропагандистській роботі, що пояснювалося як необхідністю мобілізації зусиль населення краю на розбудову української держави, так і підривною діяльністю проти неї з боку Угорщини і Польщі, нападами терористів з цих країн на населені пункти Закарпаття, антиукраїнською пропагандою проугорської п'ятої колони серед його мешканців, а також загостренням час від часу українсько-чеських відносин.

Уряд А. Волошина за порівняно короткий відрізок часу вдалося переконати населення в необхідності всенародного захисту кордонів краю. На початку листопада була утворена організація народної оборони — Карпатська Січ. Вона являла собою напіввійськову організацію (її члени не були озброєні) для військового вишколу учасників українського національного руху і організації оборони Карпатоукраїнської держави. Перші січові загони стали формуватися ще на початку 30-х р. в містечку Ясіня (нині смт Рахівського р-ну Закарпатської обл.) за ініціативи одного з керівників Гуцульської Республіки (1919 р.) Д. Климпуша. Спочатку це були протипожежні та культурно-просвітні товариства. Однак загострення міжнародної ситуації навколо ЧСР і бажання закарпатців допомогти чехословацьким військам захищати територію автономного краю змусило провідників української держави прискорити створення місцевих збройних сил. За підтримки міністерства внутрішніх справ, а також керівництва ОУН та завдяки фінансовій допомозі української діаспори команди Карпатської Січі виникли практично в кожному великому населеному пункті краю. Загальна кількість вишколених січовиків становила близько 2 тисяч. Керівництво цими командами (січовими відділами) на місцях здійснювала Головна команда на чолі з командантом Карпатської Січі Д. Климпушем, що перебувала в Хусті²⁴.

Звістку про надання автономії Закарпаттю і особливо початок розбудови Карпатоукраїнської держави урядом А. Волошина з великим захоплен-

land, especially from the point of view of economy. A. Voloshyn's government transferred the capital from Uzhgorod to Hust. Its development was rapid mainly owing to the support and aid of Galician Ukrainians, which crossed the Polish-Czech boundary. In particular, they took active part in formation of people's defence organization — the Carpathian Sich early in November 1938. The Carpathian Sich was the armed organization for military training of participants of Ukrainian national movement and organization of defence of the Carpatho-Ukrainian State. The Sich divisions (commands), were led by the Major command in Hust headed by D. Klimush, the Carpathian Sich Commandant. Such divisions were formed in every more or less large settlement in the region. The total of well-trained Sich soldiers made about 2000.

In November 1938 Cabinet of Ministers of the Subcarpathian Rus completed its reorganization. It consisted of four ministries: Ministry of Internal Affairs (Minister E. Bachynsky), Ministry of Schools and People's Education (Minister A. Shtefan), Law Ministry (it was in competence of A. Voloshyn but he assigned it to his councillor A. Dutka) and Ministry of Communications (Minister

ням сприйняли українці в усьому світі. Про підтримку українського уряду й готовність всіляко допомагати розбудові молодій автономній державі свідчать сотні листів і телеграм національно свідомих українців з різних країн, що надходили до канцелярії А. Волошина. Крім моральної підтримки, українці США, Канади, країн Європи відгукнулися на звернення уряду А. Волошина та Української Народної Ради до українців зарубіжних країн з проханням про допомогу та із закликом до співпраці. Ними, зокрема, створювалися різноманітні «Допомогові комітети», «Національні фонди допомоги Карпатській Україні», організовувався збір коштів, медикаментів, продовольства тощо. З метою залучення необхідних краю спеціалістів із різних галузей народного господарства 10 грудня 1938 р. було створене українське емігрантське бюро на Карпатській Україні. Воно, як зазначалося в урядовому рішенні, «збирає й систематизує заяви українських емігрантів щодо служби в державних, громадських і приватних установах та закладах». Чимало вкрай потрібних молодій автономній державі фахівців з числа українських емігрантів зарубіжних країн отримувало карпатоукраїнське підданство і відповідно чехословацьке громадянство, що давало їм змогу легально працювати в Закарпатті²⁵.

Особливу активність в цьому виявляли українці Галичини. Вони бачили в Карпатській Україні відродження Соборної України, за яку боролись у 1918—20-х рр. і до розбудови якої хотіли зробити свій внесок. Протягом всього короткочасного існування Карпатоукраїнської держави закарпатці постійно відчували як моральну підтримку, так і матеріальну та безпосередню допомогу галичан. Незважаючи на репресивні заходи польських властей, вони сотнями нелегально переходили польсько-чеський кордон з бажанням особисто допомогти молодій автономній державі своїми знаннями, набутим досвідом і працею. В урядових структурах автономного краю в центрі й на місцях, в українських школах і національно-культурних осередках, в народному господарстві

й січових загонах працювали й діяли сотні галицьких українців²⁶.

Разом з тим їх активні дії, особливо радикально налаштованих членів ОУН, а їх було чимало серед галичан, ускладнювали політичну ситуацію та міжнародне становище Карпатської України, зокрема українсько-польські відносини, а також сприяли загостренню суперечностей в самому українському таборі. Автономний уряд А. Волошина постійно відчував тиск і опозицію з боку молодих радикальних націоналістів, які перебували в державних і партійних структурах та в керівництві Карпатської Січі й настійно вимагали більш рішучих дій, зокрема по відношенню до чехів і празької влади. Дослідник джерел з міжвоєнної історії Закарпаття М. Болдичар з цього приводу небезпідставно відзначає: галицькі емігранти активно переконували прем'єра А. Волошина в тому плані, «що Закарпаття в даних конкретних історичних умовах повинне стати центром об'єднання всіх українських земель в єдиній соборній Українській державі. Саме ця ідея була однією з причин того, що все частіше і настирливіше почало ставитися питання про офіційну зміну назви автономної одиниці»²⁷.

17 листопада, наприклад, керівництво Української Народної Ради надіслало телеграму голові чехословацького уряду й Законодавчій комісії парламенту ЧСР такого змісту: «Є неспірним, що наш народ є народом українським, а не руським, то є великоруським. Тому назва Підкарпатська Русь не відповідає дійсності. Українська Народна Рада, яка проголосила р. 1919 прилучення нашого народу до республіки як народня репрезентантка українського населення в інтересі консолідації та спокійного розвитку цього краю домагається, щоб в новій Конституції була ужита урядова назва цього краю: Карпатська Україна. Тим буде нещасне язикове питання раз на все вирішене. Домагаємося того й тому, бо під плащем рускості провадилася і провадиться протидержавна чинність та мадярська іридента»²⁸.

Справу про перейменування назви автономної території на «Карпатську Україну» знову було поставлено мі-

Yu. Revai). Each separate Ministry had several departments. S. Rosokha and I. Rohach, representatives of the younger generation, personal secretaries of the Prime Minister, played an important part in the government activity.

The security service, police department in Hust and Ukrainian emigrant publication were organized at autonomous government. The mass government newspaper *Nova Svoboda* (New Freedom), headed by writer V. Hrenzha-Donsky, was issued daily.

A. Voloshyn's government attached special importance to political and propagandist work, which was explained both by the necessity of mobilization of the land population efforts to development of Ukrainian state and by the sabotage on the part of Hungary and Poland. *Nova Svoboda* published almost every day the slogans, appeals and manifestos of the autonomous government and Ukrainian People's Rada. They were published in lots of leaflets. They propagandized the government course for Ukrainization of public life. They raised the question of retitling the paper into *Karpatska Ukraina* (Carpathian Ukraine).

On November 22, 1938 the Czechoslovakian parliament adopted amendments to the CzSR Constitution in a form of a Constitutional Law on the Autonomy of Podcarpathian Rus which secured the autonomous

ністром Ю. Реваєм на засіданні парламенту ЧСР 22 листопада 1938 р. під час прийняття поправки до конституції ЧСР у формі «Конституційного закону про автономію Підкарпатської Русі». Однак його пропозиція була відхилена. У прийнятому законі підкреслювалося: «Підкарпатська Русь є автономною складовою частиною ЧСР. Дефінітивну назву автономної території південнокарпатських русинів установить закон сойму Підкарпатської Русі». Він же встановить «урядову мову та мову навчання в школах на території Підкарпатської Русі». Згідно з цим конституційним законом, який юридично закріпив автономний статус Закарпаття як державного утворення в рамках другої Чехословацької Республіки, «урядову й виконавчу владу на території Підкарпатської Русі від 11 жовтня 1938 р. виконує у всіх справах, що належить до компетенції Підкарпатської Русі, тричленний уряд Підкарпатської Русі, який являється складовою частиною Центрального Уряду, аж до того часу, коли буде утворений Уряд Підкарпатської Русі». Адміністративний апарат віце-президента (крайовий уряд) позбавлявся своїх повноважень, що передавалися до компетенції міністерств автономного уряду. У п'ять місяців намічалось провести вибори до першого представницького і законодавчого органу автономної території — «Сойму Підкарпатської Русі»²⁹.

Проте вже через кілька днів автономний уряд А. Волошина видав «Розпорядження правительства Підкарпатської Русі з дня 25 листопада 1938 року про запровадження на її території державної української (малоруської) мови», а в кінці грудня розпустив земський (крайовий) уряд в Хусті й офіційно дозволив вживати поряд із назвою «Підкарпатська Русь» також і назву «Карпатська Україна». Так завершилася боротьба двох напрямів в Закарпатті перемогою українського. Ці бурхливі історичні події кінця 1938 р., як слушно наголошує В. Маркусь, «стали милевими стовпами на шляху політично-державного становлення українського народу Закарпаття»³⁰.

Після цього пріоритетним напрямом політики уряду А. Волошина стає правотворча діяльність, покликана наповнити реальним змістом права автономного краю як суб'єкта федерації у складі ЧСР. Саме до таких нормативних актів належать розпорядження про передачу всієї влади Кабінету міністрів Карпатської України до обрання сойму, про створення Вищого суду і Вищої державної прокуратури та ін. 24 січня 1939 р., зокрема, міністерство внутрішніх справ у Хусті видало розпорядження, яке завершило формування структури виконавчо-розпорядчої влади в Карпатській Україні. Згідно з ним, окружні начальники отримали повноваження розпускати сільські громадські заступництва на чолі із старостами повсюди, «де укажеться потреба», призначивши на їх місця урядових комісарів і дорадчі комісії³¹.

Разом з тим створення жорсткої вертикальної структури виконавчої влади та обмеження громадян у їх конституційних правах свідчили, на думку багатьох дослідників цього процесу, про ознаки авторитарного політичного режиму в Карпатській Україні. Дійсно, цілий ряд внутрішніх і зовнішніх дестабілізуючих факторів робили внутрішньополітичне становище Карпатської України нестабільним і вибухонебезпечним. Це, у свою чергу, викликало необхідність створення оптимальних умов для консолідації всіх патріотичних українських сил і привело до проведення урядом А. Волошина ряду антидемократичних актів. До них, наприклад, можна віднести утворення 20 листопада 1938 р. згідно з наказом А. Волошина концентраційного табору Думен поблизу м. Рахів, до якого могли потрапити «дезертири та втікачі з заграниці», «політичні провинивці з нашого краю...» (щоправда, цей табір був не стільки концентраційним, на зразок фашистських чи сталінських, а скоріше символічним). Вводилася досить жорстка цензура на газети й журнали, що видавалися в Карпатській Україні. Було закрито місцеві осередки русофільського культурно-просвітнього «Общества им. Духновича» і низки русофільських антиукраїнських видань³².

status of the Transcarpathia as the state formation within Czecho-Slovak Republic. It was indicated: «The Subcarpathian Rus is an autonomous part of the Czecho-Slovakian Republic. Definitive name of the autonomous territory of South-Carpathian Rusyns will be determined by the law of the Sejm of Subcarpathian Rus». The latter also had to determine the «government language and education language in schools of the Subcarpathian Rus». Some days later A. Voloshyn's government published its *Decree of the Subcarpathian Rus government* of November 25, 1938, on introduction of the state Ukrainian (Minor Russian) language in its territory. Late in December it was permitted to use officially the name *Carpathian Ukraine* side by side with *Subcarpathian Rus*.

Legislative activity, which was called to put a real content into the rights of the autonomous land, being a federation subject within CzSR, became a trend of priority in A. Voloshyn's government policy. There were such acts as the decrees of transfer of all power of the Carpathian Ukraine Cabinet before election to Sejm, reorganization of structure of the executive-managing power on the local level, formation of the Supreme Court and Higher State Procurator's office, etc. At the same time creation of the strict vertical structure of executive power and

Курс на українізацію суспільного життя автономного краю й надалі залишався для уряду Карпатської України головним напрямом роботи. Тим більше, що попереду були перші вибори до сойму Карпатської України. До того ж, незважаючи на поставлене прем'єром А. Волошином перед міністерством внутрішніх справ завдання зробити усе для того, «щоби у найкоротшому часі між українським народом і чеським урядництвом (в Карпатській Україні на той час проживало 8,5 тис. чеських чиновників, а разом із сім'ями — понад 15 тис. чехів. — *Авт.*) настали знову нормальні, приятельські відносини», насправді вони погіршали. Щоправда, не лише через вороже ставлення чиновників до українізації, але й внаслідок активної античеської пропаганди проугорської п'ятої колони в краї. Загострилися відносини автономного уряду і з чеською центральною владою, особливо після того, як новообраний президент ЧСР Е. Гаха в грудні 1938 р. звільнив з роботи міністра внутрішніх справ Карпатської України Е. Бачинського і на його місце 16 січня 1939 р. призначив чеського генерала Л. Прхалу. Це рішення чеської влади було розцінено урядом А. Волошина як втручання у внутрішні справи автономної республіки. Демонстрації проти призначення чеського генерала українським міністром в багатьох населених пунктах краю вилилися у масові акції протесту. Через кілька днів між Прагою і Хустом було досягнуто компромісу — Л. Прхала почав виконувати обов'язки міністра транспорту³³.

Втім, це не зняло занепокоєння керівництва ЧСР розвитком подій в Карпатській Україні. Прагу турбувало зближення уряду А. Волошина з Німеччиною (відкриття німецького консульства в Хусті, допомога німецьких військових радників в підготовці карпатських січовиків, становлення карпатоукраїнсько-німецьких економічних стосунків). Говорячи про чітку проницьку орієнтацію уряду Карпатської України, слід зазначити, що Німеччина на той час була єдиною великою державою, яка обіцяла своє заступництво. Саме за її підтримки Ка-

бинет міністрів А. Волошина сподівався зберегти територіальну цілісність краю в період загострення міжнародного становища в Центральній Європі, захистити населення від угорської агресії³⁴. В цілому політична ситуація в Карпатській Україні залишалася напруженою, посилювалися суперечності в українському таборі, особливо між представниками старшого й молодшого покоління патріотів, поміркованими місцевими та радикальними емігрантськими діячами.

20 січня 1939 р. уряд Карпатської України, «виходячи зі становища громадського спокою і порядку та з того, що діяльність політичних партій, існуючих в Карпатській Україні (Підкарпатській Русі), яких діяльність була припинена, загрожує громадській (державній) безпеці, вирішив розпустити всі політичні партії, що виявили діяльність до появи вищенаведеного розпорядження чехо-словацького уряду». Преса цей крок уряду розцінила як вияв політичної мудрості, наголошуючи на тому, що «політичне керівництво й провід Карпатської України належить Українській Народній Раді. Це є орган політичної консолідації й концентрації національних сил Карпатської України. Це не є політична партія, хоч і складається з активних людей всіх бувших національно-українських партій. В цьому органі не панує жадна доктрина, тут панує лише українська державотворча ідея...» Не зовсім аргументовано пояснювався такий відхід від демократії й урядом: «Народ уже прозрів. Щоб не роз'єдинили його вороги, позбувся всякого партійництва». До речі, це був не лише антидемократичний, але й юридично помилковий крок уряду А. Волошина. Адже розпуск політичних партій автоматично виводив з парламенту й сенату ЧСР всіх закарпатських депутатів від розпущених партій, які втрачали можливість на федеральному рівні захищати інтереси автономного краю і його населення. Оговтавшись, 6 лютого 1939 р. уряд Карпатської України новим розпорядженням змінив своє попереднє рішення, яке не повинно було стосуватися аграрної, соціал-демократичної, народно-соціалістичної та хрис-

restriction of constitutional rights of citizens (introduction of censorship for papers and journals, closure of a number of Russophilic editions and organizations, creation of the concentrational camp near Rakhov, dissolution of political parties and some other undemocratic actions of the government) evidenced for authoritarian character of political regime in Carpathian Ukraine.

The tasks which confronted Voloshyn's government were exceptionally complicated, and this required mobilization of all the patriotic forces. A. Voloshyn gave much consideration to political activity, to preparation of the first election in the history of Transcarpathia, to the Sejm of Carpathian Ukraine in particular. The results of election which took place on February 12, 1939, showed that the overwhelming majority of Transcarpathian Ukrainians approved the course of the Carpathian Ukraine Cabinet for the strengthening of the national state system. As to plans and projects of A. Voloshyn's government in deciding the problems of economic and cultural construction, improvement of social state and living standards of the land people, most of them were never realized. Under home-political and home-economic and especially international conditions formed in 1938—1939 in the land and around it, the Carpathian

тиянсько-народної партій. Втім, це не врятувало ситуацію³⁵.

Розпускаючи політичні партії, прем'єр А. Волошин дав дозвіл на створення лише однієї політичної партії під назвою «Українське Національне Об'єднання» (УНО). Кістяк його склали представники вищеназваних чотирьох пропрезидентських партій. Вона, по суті, була державною партією, створеною розпорядженням уряду, а її статут і програма були витримані в рамках ідеології інтегрального націоналізму, привнесеної на Закарпаття діячами ОУН.

24 січня 1939 р. був іменований центральний провід УНО, який очолював голова Української Народної Ради Ф. Ревай (брат міністра Ю. Ревая). А вже 27 січня проводом УНО було сформовано список кандидатів у посли (депутати) до сойму Карпатської України із 32 осіб — переважна більшість з них була членами УНО. Очолювали список «Батько, Прем'єр о. Августин Волошин та міністр Юліян Ревай». Розпочалася активна пропагандистська робота, щоб переконати населення краю у необхідності проведення виборів до парламенту Карпатської України на безальтернативній основі й голосуванні за одним списком кандидатів (це суперечило законодавству ЧСР про вибори, згідно з яким висунення кандидатів здійснюється тільки на багатопартійній основі). Сотні листівок в містах і населених пунктах Карпатської України закликали усіх мешканців прийти на вибори й одноставно голосувати за список УНО³⁶. Лише в останній день перед виборами проводом УНО було влаштовано 64 публічних зборів³⁷.

Вибори до сойму відбулися 12 лютого 1939 р. і стали чи не найважливішою віхою в процесі реалізації автономних прав краю. Їх результат, за свідченням очевидців, «був так надзвичайно успішний..., що заскочив своєю несподіванкою не тільки ворогів, але і приятелів Карпатської України». Із 92,5 % населення, що взяли участь у виборах (265 тис. осіб), 92,4 % проголосували за УНО. В цілому, на думку фахівців-істориків, «вибори пройшли в спокійній поважній атмосфері»³⁸, «на задовільному рівні без

значних порушень, а їх наслідки можна вважати достовірними»³⁹. Окремі дослідники стверджували, однак, що вибори «перетворилися у відвертий політичний фарс»⁴⁰, а «їх результати — фальсифіковані»⁴¹. Навряд чи останні твердження є коректними й достатньо аргументованими. Особливо якщо врахувати, що населення навіть при одному виборчому списку мало певну можливість вибору: в столиці Карпатської України Хусті, наприклад, було зафіксовано більше 2 тис. голосів проти УНО, а загалом його список не підтримало більше 20 тис. голосуючих, що були проти або подали недійсні бюлетені⁴². Але головне полягало в тому, що перші в історії Закарпаття вибори до власного представницького й законодавчого органу нарешті відбулися. Їхні результати засвідчили схвалення основною частиною закарпатських українців курсу Кабінету міністрів Карпатської України А. Волошина на утвердження національної державності.

На жаль, у порівнянні з успішними наслідками політичної діяльності уряду А. Волошина, значно скромнішими були результати його господарської діяльності. Вкрай скудні економічні ресурси й можливості автономного краю після приєднання найбільш розвинутої в економічному відношенні частини Закарпаття до Угорщини, постійний дефіцит бюджету Карпатської України, бар'єр цілої низки зовнішніх факторів, пріоритетна увага активній політичній діяльності, боротьбі з «ворогами української нації» практично не дали уряду серйозно зайнятися соціально-економічними та культурними проблемами краю.

Щоправда, планів і намірів в цьому напрямі в уряді Карпатської України було чимало. 19 листопада 1938 р. Українська Народна Рада в Хусті видала «Маніфест до українського народу», в якому були накреслені головні пункти господарської програми уряду А. Волошина. На перший план висувались проведення земельної реформи, розвиток хліборобства й виноградарства, піднесення скотарства й мочарства. Але для уряду найголовніше завдання полягало в тому, щоб забезпечити місцеве населення проду-

Ukraine had no real possibilities to function as an autonomous and especially as an independent state.

Early in March 1939 A. Hitler decided on the definitive liquidation of Czecho-Slovakia and allowed Hungary to occupy Carpathian Ukraine. On March 14, 1939 A. Voloshyn was informed about the proclaiming of Slovakia independence, which evidenced for disintegration of CzSR as a state and for concentration of Hungarian forces on the borders with Carpathian Ukraine. A. Voloshyn officially proclaimed it to be an independent state and called the new government provisional. On March 15, when separate divisions of Hungarian troops passed the boundary, the first and the last session of the Sejm of Carpathian Ukraine started its work in Hust. It was confirmed that Carpathian Ukraine was an independent Republic headed by its President. They approved the Ukrainian state language, flag, emblem and anthem. On March 15, 1939 Hungary began its general offensive. Despite of heroic armed resistance of the not numerous detachments of the Carpatian Sich the offensive resulted in complete occupation of just proclaimed Carpathian Ukrainian state.

Thus, the Carpathian Ukraine ceased its existence, though its activity as an independent state had not begun.

ктами харчування. До того ж постійно підвищувалися ціни на продукти, хоча заробітна плата залишалася без змін.

Щоб запобігти голоду, особливо в гірських районах, автономний уряд пішов на скасування деяких податків. В лютому 1939 р. на його вимогу міністерство господарства ЧСР додатково виділило 300 тис. крон для проведення акції надання допомоги найбіднішому населенню краю. Тоді ж уряд Карпатської України «призначив півмільйона крон на харчеву акцію бідних дітей». Однак разові допомогіві акції не могли істотно поліпшити становище. Неспроможність вирішити цю проблему власними силами змусила А. Волошина шукати допомоги за кордоном. Почалися поставки кукурудзи з Румунії, розглядалося питання про обмін закарпатського лісу й солі на зерно з урядами Німеччини та Угорщини. Водночас проводилась певна робота з поліпшення страхування й пенсійного забезпечення населення: в Хусті, зокрема, був створений Краєвий уряд робітничого забезпечення⁴³.

Уже з перших днів своєї діяльності автономний уряд А. Волошина зіткнувся ще з одною складною проблемою — безробіттям. Кількість безробітних постійно збільшувалась за рахунок галичан, що нелегально переходили польсько-чеський кордон, втікачів з території, окупованої Угорщиною, а також через припинення окремих видів робіт. Одночасно відбувалась рееміграція закарпатців в пошуках роботи за кордон. З метою поліпшення становища уряд Карпатської України в січні 1939 р. розпочав переговори з урядом Німеччини, ЧСР і деяких інших країн про можливість для закарпатців виїжджати на заробітки за кордон. Така домовленість була досягнута, і кільком партіям робітників вдалося поїхати на сезонні роботи до Німеччини й ЧСР, хоча це не зняло хронічну для Закарпаття проблему безробіття⁴⁴.

Основним багатством краю залишався ліс. Тому уряд робив активні спроби щодо реорганізації та централізації лісового господарства, проведення його націоналізації. У січні 1939 р., після створення єдиної дирекції лісів в Буштино (нині смт Тячівсь-

кого р-ну Закарпатської обл.), почалися великі роботи в державних лісах: було збудовано кілька транспортних середників, почалося будівництво нових комунікацій, залізничних і автомобільних доріг, пошук нових ринків збуту та можливостей залучення іноземного капіталу тощо. В результаті ситуація в лісовому господарстві поступово стабілізувалась. Прибутковою галуззю промисловості краю залишалася добування солі. Певні позитивні зрушення відбулися в хімічній (досить успішно працювало 5 фабрик) та харчовій промисловості краю. Уряд Карпатської України розробив програму електрифікації, для здійснення якої було організовано товариство «Карпатські Електровні». Значну увагу уряд приділяв розвитку пошт і зв'язку, розробці корисних копалин, мінеральних джерел. Робились певні спроби поліпшення становища в медичному обслуговуванні населення.

Деякі конкретні заходи були запроваджені в життя в галузі освіти. Уряд А. Волошина став добиватися введення в усіх школах, державних та інших установах обов'язкового викладання української мови. Одночасно розширилася мережа українських шкіл: відкрито гімназії з українською мовою навчання в с. Білки (нині Іршавського р-ну), м. Рахів і с. Ракошино (нині Мукачівського р-ну, усі Закарпатської обл.), понад 50 нових горожанських та сільських народних шкіл, обговорювалося питання відкриття народного університету й перенесення до Хусту з Праги Українського вільного університету, активну діяльність на освітній ниві здійснювало товариство «Учительська громада», членами якого були близько 2 тис. представників нової української учительської генерації тощо.

Завдяки приїзду в Карпатську Україну відомих діячів української культури та їх підтримки урядом в краї активізувалося українське культурне життя: у Хусті було створено літературно-мистецьке товариство «Говерла», яке видавало однойменний щомісячник за редакцією Олега Ольжича, а також діяв державний театр «Нова сцена» (режисер Ю. Шеретій). Розпочалися роботи зі створення пер-

However it added a glorious page in the history of Ukrainian people struggle for the national state. Formation of Carpathian Ukraine as the state had demonstrated before the whole world that the Transcarpathia was the Ukrainian land with Ukrainians living in it.

шої в Закарпатті кіностудії. Почав видавати свій релігійний альманах С. Сабол (Зореслав).

Уряд А. Волошина проводив активну політику в галузі релігії та церкви. Підтримуючи насамперед греко-католицьку церкву, вірниками якої була переважна більшість українського населення Закарпаття, він водночас пішов на зближення з керівництвом православної церкви, сприяв запобіганню міжконфесійних конфліктів⁴⁵.

Однак більшість планів і задумів уряду Карпатської України у вирішенні проблем господарського й культурного будівництва, поліпшення соціального становища та рівня життя населення не були реалізовані. Головна причина цього не стільки в надмірній політичній і націоналістичній заангажованості уряду А. Волошина, прорахунках і помилках його діяльності, що дійсно мали місце, скільки в тому, що за тих внутрішньополітичних й внутрішньоекономічних і, особливо, міжнародних умов, що склалися у 1938—1939 рр. в краї і навколо нього, Карпатська Україна не мала реальної можливості повноцінно функціонувати як автономна, а тим більше — самостійна держава.

Незважаючи на карпатоукраїнсько-німецьке зближення і загравання уряду Німеччини з українськими політичними силами, Угорщина не відмовлялась від своїх претензій на всю територію Закарпаття: її приготування до вторгнення на територію Карпатської України не припинялися ні на мить. Втім, останнє слово в розв'язанні проблеми Закарпаття належало Німеччині, яка певний час приховувала свої справжні наміри й притримувала Угорщину від агресії. Наприкінці 1938 — початку 1939 р. в дипломатичних колах і громадськості європейських держав навіть склалося враження, що Третій рейх підтримує Карпатську Україну з метою гарантування її незалежності й використання як «П'ємонту» для об'єднання навколо неї всіх українських земель. Галас, піднятий з цього приводу європейською пресою, в деякій мірі насторожив Угорщину й Польщу, а також викликав відому саркастичну реакцію Й. Сталіна на XVIII з'їзді ВКП(б), що свідчило про неза-

цікавленість СРСР в існуванні Карпатської України.

Рішення А. Гітлера 6 березня 1939 р. остаточно ліквідувати ЧСР зняло будь-які покрови з політики Німеччини. Не бажаючи надто посилювати свою союзницю Угорщину приєднанням до неї Словаччини, вона ініціювала проголошення незалежності останньої. 12 березня А. Гітлер дав згоду регенту Угорщини М. Горті на окупацію Карпатської України. В ці критичні березневі дні її автономний уряд, що готувався до відкриття сойму Карпатської України, призначеного президентом ЧСР Е. Гахою на прохання А. Волошина на 15 березня 1939 р., все ще покладав надії на німецьке заступництво перед угорським вторгненням. Увечері 14 березня, шойно дізнавшись про проголошення самостійності Словаччини, що свідчило про остаточний державний розпад ЧСР, і скупчення угорських військ на кордонах з Карпатською Україною, А. Волошин офіційно проголосив її незалежною державою і назвав склад нового уряду: прем'єр — А. Волошин, закордонні справи — Ю. Ревай, внутрішні справи — Ю. Перевузник, господарство — С. Клочурак, фінанси й комунікації — Ю. Брашайко, здоров'я і соціальна опіка — М. Долинай. Після цього до Берліна була відправлена телеграма: «Від імені уряду Карпатської України прошу Вас прийняти до відома проголошення нашої самостійності під охороною Німецького Рейху. Прем'єр-міністр доктор Волошин. Хуст». Окремі підрозділи угорських військ тим часом вже перейшли кордони Карпатської України, а відповіді з Берліна не було. Вранці 15 березня уряд А. Волошина ще раз звернувся до Берліна з конкретним запитанням, чи віддала Німеччина Карпатську Україну Угорщині. Лише після цього відомство Ріббентропа через свого консула в Хусті порадило А. Волошину «не чинити опір угорському вторгненню, бо німецький уряд у даній ситуації, на жаль, не може взяти Карпатську Україну під протекторат»⁴⁶.

У такій безвихідній ситуації того ж дня в Хусті розпочала свою роботу перша і остання сесія сойму Карпат-

ської України. Протягом трьох годин відбулося шість окремих засідань. Таємним голосуванням сойм обрав президента новоствореної української держави — отця А. Волошина і прийняв два закони, які мали статус конституційних і визначали форму нового державного утворення. Ними підтверджувалося, що Карпатська Україна є незалежною державою — республікою з президентом на чолі, обраним соймом. Державною мовою Карпатської України проголошувалася українська. Державним прапором затверджувався національний синьо-жовтий прапор, а державним гербом — сполучення краєвого герба (ведмідь у лівім червонім колі й чотири сині та три жовті смуги в правому півколі) з національним (тризуб св. Володимира Великого з хрестом на середньому зубі). Державним гімном Карпатської України оголошувався національний гімн «Ще не вмерла Україна». Сойм також уповноважив уряд за згодою президента Карпатської України видавати до свого викликання розпорядження, що матимуть силу закону⁴⁷.

Втім, уряду новоствореної незалежної Карпатоукраїнської республіки так і не судилося приступити до виконання цього рішення сойму. 15 березня угорські війська розпочали загальний наступ по всій території шойно проголошеної української держави. Він завершився 18 березня її повною окупацією і приєднанням до Угорщини. Уряд разом із новообраним президентом А. Волошином змушений був залишити територію країни. Нечисленні загони Карпатської Січі самовіддано протистояли величезній силі агресора: близько тисячі січовиків полягли у нерівному бою, стільки ж патріотів стали жертвами фашистського терору після поразки Карпатської України, інші залишили окуповану територію рідного краю або перейшли до партизанської боротьби⁴⁸.

Отже, протягом півроку в Карпатах існувала українська держава двох типів. Від 11 жовтня 1938 р. до 14 березня 1939 р. Підкарпатська Русь — Карпатська Україна була автономною частиною федеративної ЧСР. 14—18 березня 1939 р. Карпатська Україна заявила про себе світу як незалежна

держава. При оцінці цієї історичної події важко не погодитися із твердженням дослідників, що акт проголошення Карпатської України самостійною, незалежною державою «був більше результатом спонтанного і стихійного характеру, який став можливим у зв'язку з певними об'єктивними причинами: політичною кризою в Європі, розпадом Чехословаччини, проголошенням самостійності Словаччини тощо»⁴⁹. Більше того, через агресію та окупацію Угорщиною, здійсненими за згодою недавнього «покровителя» Карпатської України — Німеччини, молода незалежна держава, так і не розпочавши свою діяльність, припинила своє існування. Однак, незважаючи на це, вона залишила слід в історії боротьби українського народу за національну державність. Виникнення Карпатської України як держави також зайвий раз продемонструвало перед усім світом, що Закарпаття — українська земля, де живуть українці, які бажають мати свою соборну державність разом зі своїми кровними братами на інших українських землях.

¹ *Віднянський С.* Закарпаття у складі Чехо-Словацької республіки: переломний етап у національно-культурному й етнополітичному розвитку русинів-українців // *Культура укр. Карпат: традиції і сучасність: Матеріали міжнар. наук. конференції.* Ужгород, 1—4 верес. 1993 р. — Ужгород, 1994. — С. 130—140.

² *Бенеш Э.* Речь о подкарпатурской проблеме. — Ужгород, 1934; *Бочковській О.І.* Т.Г. Масарик: національна проблема та українське питання (Спроба характеристики та інтерпретації). — Подєбради, 1930. — С. 194—195.

³ *Вегеш М.М., Віднянський С.В.* Країни Центрально-Східної Європи та українське питання. 1918—1939. — К.—Ужгород, 1998. — С. 63—64.

⁴ *Болдижар М.* Закарпаття між двома світовими війнами: Матеріали до історії суспільно-політичних відносин: У 2-х ч. — Ужгород, 1993, 1996; *Ванат І.* Нариси новітньої історії українців східної Словаччини. — Пряшів, 1979. — Кн. 1: 1918—1938. — С. 255—297; *Вегеш М.* Карпатська Україна. 1938—1939: Соціально-економічний і політичний розвиток. — Ужгород, 1993; *Магочій П.Р.* Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь. 1848—1949 рр. — Ужгород, 1994; На-

- риси історії Закарпаття. — Ужгород, 1995. — Т. 2: 1918—1945. — С. 274—348; *Штефан А.* Августин Волошин — президент Карпатської України: Спомини. — Торонто, 1977 та ін.
- ⁵ *Вегеш М.М.* Карпатська Україна 1938—1939 років у загальноєвропейському історичному контексті: У 2-х т. — Ужгород, 1997. — Т. 1. — С. 4.
- ⁶ *Маркусь В.* Від народу-племені через автономістські прагнення до державності й соборності // *Культура укр. Карпат: традиції і сучасність.* — С. 22.
- ⁷ *Стерчо П.* Карпато-українська держава: До історії визвольної боротьби карпатських українців у 1919—1939 роках. — Львів, 1994. — С. 55—56.
- ⁸ Нариси історії Закарпаття. — С. 277.
- ⁹ *Болдижар М.* Назв. праця. — Ч. 1. — С. 79.
- ¹⁰ *Магочій П.Р.* Назв. праця. — С. 144.
- ¹¹ Нариси історії Закарпаття. — С. 279—281.
- ¹² Цит. за: *Вегеш М.М.* Назв. праця. — Ужгород, 1997. — Т. 2. — С. 81.
- ¹³ *Магочій П.Р.* Назв. праця. — С. 145; Нариси історії Закарпаття. — С. 282.
- ¹⁴ *Белень М.* Карпатська Україна в портретах: Науково-популярне видання. — Ужгород, 1998. — С. 9.
- ¹⁵ Нова свобода. — 1938, 27 жовт.
- ¹⁶ *Болдижар М.* Назв. праця. — Ч. 1. — С. 81.
- ¹⁷ *Вегеш М.М.* Назв. праця. — Т. 2. — С. 83—84.
- ¹⁸ Нова свобода. — 1938, 28 жовт.
- ¹⁹ Там же. — 27 жовт.
- ²⁰ *Вегеш М.М.* Назв. праця. — Т. 2. — С. 83.
- ²¹ *Болдижар М.* Назв. праця. — Ч. 1. — С. 100—104.
- ²² Нова свобода. — 1938, 5 листоп.
- ²³ *Болдижар М.* Назв. праця. — Ч. 2. — С. 27.
- ²⁴ *Белень М.* Назв. праця. — С. 12—19.
- ²⁵ *Болдижар М.* Назв. праця. — Ч. 1. — С. 88.
- ²⁶ *Вегеш М.М.* Назв. праця. — Т. 1. — С. 196—215.
- ²⁷ *Болдижар М.* Назв. праця. — Ч. 1. — С. 85.
- ²⁸ Нова свобода. — 1938, 22 листоп.
- ²⁹ *Стерчо П.* Назв. праця. — С. 235—241.
- ³⁰ *Маркусь В.* Назв. праця. — С. 22.
- ³¹ Нариси історії Закарпаття. — С. 288—289.
- ³² *Вегеш М.* Назв. праця. — Т. 2. — С. 76—77.
- ³³ Там же. — С. 84—87.
- ³⁴ *Вегеш М.* Карпатська Україна і Німеччина 1938—1939 років. — Ужгород, 1996.
- ³⁵ *Вегеш М.М.* Карпатська Україна 1938—1939 років... — Т. 2. — С. 89—90.
- ³⁶ *Росоха С.* Соїм Карпатської України: В 10-ліття проголошення самостійності. — Львів, 1991.
- ³⁷ Нова свобода. — 1939, 17 лют.
- ³⁸ *Магочій П.Р.* Назв. праця. — С. 147.
- ³⁹ *Вегеш М.М.* Карпатська Україна 1938—1939 років... — Т. 2. — С. 92.
- ⁴⁰ Нариси історії Закарпаття. — С. 313.
- ⁴¹ *Болдижар М.* Назв. праця. — Ч. 1. — С. 127.
- ⁴² Там же. — С. 125; *Кульчицький С.В.* Україна між двома війнами. 1921—1939 рр. — К., 1999. — С. 316.
- ⁴³ *Вегеш М.М.* Карпатська Україна 1938—1939 років. — С. 14—36.
- ⁴⁴ *Вегеш М.М.* Карпатська Україна і Німеччина 1938—1939 рр. .. — С. 10—12.
- ⁴⁵ Нариси історії Закарпаття. — С. 300—301; *Вегеш М.М.* Карпатська Україна 1938—1939 років. — Т. 2. — С. 52—59.
- ⁴⁶ Нариси історії Закарпаття. — С. 316.
- ⁴⁷ *Росоха С.* Назв. праця.
- ⁴⁸ Нариси історії Закарпаття. — С. 340; *Вегеш М.* Карпатська Січ: Сторінки історії 1938—1939 рр. — Ужгород, 1996; *Химинець Ю.* Закарпаття — земля української держави: Нотатки з історії Закарпаття. — Ужгород, 1991.
- ⁴⁹ *Болдижар М.* Назв. праця. — Ч. 1. — С. 107—108.

БРОДІЙ
Андрій Іванович
(керував урядом: жовтень 1938 р.)

BRODIY
Andriy Ivanovych

Народився у 1895 р. у с. Кив'яждь, нині с. Кам'янське Іршавського району на Закарпатті, в сім'ї заможного селянина, колишнього заробітчанина-емігранта, який перебував у США. Після закінчення Ужгородської учительської семінарії в 1914 р. працював учителем у с. Великий Бичків, нині смт Рахівського р-ну Закарпатської обл. У роки Першої світової війни воював на фронтах, був поранений, а після закінчення війни і проголошення Угорської Народної Республіки в листопаді 1918 р. сприяв утвердженню угорської влади в Закарпатті. Автор низки п'єс та сатиричних творів¹.

Після входження Закарпаття до складу Чехословацької Республіки в 1919 р. влився в громадсько-політичне життя і незабаром визнаний лідером автономістського політичного руху та русофільського національно-культурного напрямку в краї. У 1920 р. став одним із засновників партії Підкарпатський землеробський союз. У 1923 р. вона перейменована в Автономно-землеробський союз (АЗС) і протягом міжвоєнного періоду була однією з найбільш активних та впливових політичних партій в Закарпатті. Після смерті голови АЗС І. Куртяка у 1933 р. А. Бродій очолив партію і був її незмінним головою до 1944 р. Він

же був і редактором партійної газети «Русский вестник» (1923—39).

На відміну від більшості політичних партій в Закарпатті, АЗС був практично незалежним від численних чеських і словацьких організацій. Уся його діяльність була опозиційною до центрального уряду ЧСР. Він виник як селянсько-землеробська партія з досить реальною господарською програмою (негайне проведення земельної реформи на користь безземельних й малоземельних селян, уведення справедливої податкової системи та вільної торгівлі, будівництво сільських доріг, розвиток ремесел і тваринництва в Закарпатті тощо). З часом на передній план в діяльності АЗС висунулися політичні завдання, головним з яких було здобуття автономії для Закарпаття в рамках всіх історико-етнічних територій, де проживали «підкарпатські русини»². У своїй статті «Ми, автономісти, будемо нову вільну автономну Підкарпатську Русь», опублікованій в 1935 р., А. Бродій писав: «Коротко скажу, чого ми, автономісти, хочемо і за що боремось: Підкарпатська Русь в її етнографічних кордонах від Попраду до Тиси, як вказано в Сен-Жерменському мирному договорі і Конституції Чехословацької Республіки... Повинні ми знати те, що жити і утриматись у великій сім'ї на-

Brodiy Andriy Ivanovych was born in 1895 in the village of Kyvyazhd (now Kamyanske) of Irshava district in Transcarpathia into a prosperous peasant's family. After graduating from Uzhhorod Teacher's Seminary in 1914, he worked as a teacher in the village of Velyky Bychkiv. He took part in the World War I and was wounded. After Transcarpathia was joined to Czechoslovakia in 1919, he took active part in the public and political life. He soon became a recognized leader of the political movement for autonomy and Russophilic national cultural trend in the land. In 1920 he became one of the founders of Subcarpathian Agricultural Union (since 1923 Autonomous-Agricultural Union AAU) — one of the most influential political parties (5000—7000 members). From 1933 to

родів вдається нам тільки так, якщо в нашому краї, на своїй рідній землі володіти і господарювати будемо ми самі. За це ми боремось до цього дня. Сьогодні влада на нашій землі знаходиться не в наших руках, і ми бачимо і відчуваємо те, що наслідки нашої праці ми зберегти для себе не можемо. Тому ми боремось за автономію. Кожний знає, вже і відчуває, що так, як до цих пір було, далі бути не може ні по-Божому, ні по-людському, ні по-природньому праву»³.

Очолювана А. Бродієм партія зростала у кількісному відношенні, насамперед за рахунок сільського населення. Наприкінці 30-х рр. АЗС нараховував від 5 до 7 тис. членів. Партія активно використовувала у своїх цілях русофільське товариство ім. О. Духновича. А. Бродій був членом президії цього впливового культурно-освітнього товариства. Керівництво АЗС тісно співпрацювало також з високими чинами уніатської єпархії. Греко-католицький єпископ О. Стойка допомагав матеріально і був посередником у фінансуванні АЗС⁴.

А. Бродій користувався авторитетом навіть серед частини виключно українського населення гірських районів. Синевирський священик Ф. Горват в листі до власника «руської» друкарні в Ужгороді Ю. Фельдешія захоплено писав про виступ А. Бродія у своєму рідному селі: «Наш народ, будучи доволно насичен пустими обіцянками, а притом воодушевлений річчю депутата пана Андрея Бродія у нашом селі, до того взволновался, що на днях заявили публічно на зібранію соц. дем. посланця Ф. Ревая: «Ми уже жадних чеських партій не потребуємо, ай будеме ся держати автономно-земледельческого союза»⁵.

Особливу активність А. Бродій і його партія проявляли перед виборами. Практично під час усіх виборів АЗС був у першій трійці партій за кількістю одержаних голосів. Під час виборів до чехословацького парламенту в 1924 р. АЗС мав понад 21 тис. голосів (8,4 % від усіх виборців), у 1925 р. — близько 28 тис. (11,6 %), у 1929 р. — 48,5 тис. голосів (18,2 %), у 1935 р. — 45 тис. голосів (13,9 %) ⁶.

А. Бродій представляв партію в чехословацькому парламенті з 1933 до 1938 р. і був чи не найактивнішим депутатом від Закарпаття. Його численні й різкі виступи в парламенті з критикою чехословацької влади і на захист прав та інтересів Підкарпатської Русі та його населення викликали захоплення у прибічників в рідному краї і незадоволення в урядових і політичних колах ЧСР. З особливою наполегливістю й рішучістю він вимагав, зокрема, надання Закарпаттю автономних прав. У виступі в чехословацькому парламенті 4 червня 1934 р. депутат А. Бродій нагадав, що до цього часу ЧСР не виконала умови договору, згідно з яким Закарпаття було приєднано до республіки: «Ведь правительство за прошлых 15 лет оказалось неспособным вырешить проблемы работы, хлеба, вырешить проблемы поднятия края. Хочет ли правительство спасти эту часть республики, то, во-первых, оно должно установить границы Подкарпатской Руси, должна застановиться денационализацией на восточной Словакии, где 200.000 русских душ не может жити национальной жизнью... Одновременно должен быть предложен проект парламенту к приготовлению осуществления автономии... Господа, нам автономия дело святое, дело национальное, комедию делать с нашим святым делом мы никогда не допустим. Требуем осуществления наших прав и переведения их в жизнь. Требуем передачи власти в нашей земле в наши руки, и мы возьмемся серьезно с полной ответственностью за постройку нашего автономного края в пользу нашего народа и в пользу нашего государства»⁷. 30 листопада того ж року, реагуючи на заяву Е. Бенеша про те, що закарпатці ще «не дозріли» до автономного управління, А. Бродій з парламентської трибуни заявив: «Если созрела была Подкарпатская Русь присоединиться к республике, так созрела для того, чтобы имела свои права. Это только отговорка, что карпато-русский народ незрелый»⁸.

У травні 1938 р. АЗС виступив ініціатором створення в Закарпатті блоку політичних партій русофільського

1944 the Party leader, editor of the party paper *Russkiy vestnik* (1923—1939), *Russkaya pravda* (1939—1940) and *Russkoe slovo* (1940). From 1933 to 1938 he was a deputy of Czechoslovakian Parliament from AAU where defended actively the interests of Transcarpathia and called to give the land autonomy.

On October 11, 1938 a Council of Ministers of CzSR appointed A. Brodiy to be a Prime Minister of the first autonomous government of Subcarpathian Rus. At the same time he held the posts of the Minister of School Education and Minister of Federal Government. But his pro-Hungarian orientation (he carried out secret talks with Hungarian government about Transcarpathia annexing by Hungary by plebiscite), became a reason for his resignation and arrest on October 26 in Prague for state high treason.

On February 11, 1939 A. Brodiy was released from the Prague prison. After Hungarian occupation of Transcarpathia he came back to Uzhgorod in March. In May he became a deputy of the Lower House of Hungarian Parliament, where he headed a group of Transcarpathian deputies requiring the autonomy until 1944. During that time he changed his opinion in respect to Hungary — from the enthusiasm over it as a guarantor of Transcarpathia

напряму для спільної боротьби за досягнення автономії, який очолив А. Бродій. Він же був ініціатором досягнення компромісу з лідерами партій українського напряму і створення на початку жовтня 1938 р. за їх участю Національної Ради Підкарпатської Русі. Вона й довела боротьбу закарпатців за автономію до переможного кінця. Призначення 11 жовтня 1938 р. А. Бродія прем'єр-міністром першого автономного уряду Підкарпатської Русі було закономірним і не стало несподіванкою як для закарпатців, так і для чехословацьких політиків.

Разом з тим русофільські переконання і проугорська орієнтація А. Бродія, який ще до призначення прем'єром вів таємні переговори з угорським урядом про приєднання краю до Угорщини шляхом плебісциту, чітко виявилися в його практичній діяльності на посаді голови автономного уряду. Це викликало, з одного боку, незадоволення представників українського напряму в краї, а з іншого — рішучі дії офіційної Праги, яка вдалася до його арешту 26 жовтня 1938 р. за «державну зраду». Одразу після арешту А. Бродій розпочав голодування на знак протесту проти утримання його у в'язниці. 11 лютого 1939 р. його звільнили і після зустрічі з президентом ЧСР Е. Гахою направили на лікування в Татри, звідки він втік до Угорщини⁹.

Після окупації у березні 1939 р. всього Закарпаття Угорщиною А. Бродій вернувся до Ужгорода. У травні його разом з деякими іншими діячами АЗС ввели (без виборів) до нижньої палати угорського парламенту, де до 1944 р. він очолював групу закарпатських депутатів, вимагаючи автономних прав для свого краю. «Я законслухняний громадянин Угорщини, але я — русин», — заявляв він в угорському парламенті. Свої автономістські ідеї пропагував в газетах «Русская правда» (1939—40) і «Русское слово» (1940—44), що видавались ним в Закарпатті. Але за період Другої світової війни він істотно змінив своє став-

лення до Угорщини: від захоплення до розчарування. Під час Словацького національного повстання восени 1944 р. А. Бродій безуспішно намагався встановити контакти з радянськими спецслужбами. Коли радянські війська почали визволення Закарпаття, відмовився емігрувати до США, хоча на депутатів парламенту Угорщини чекав літак¹⁰.

25 листопада 1945 р. А. Бродій був заарештований в Ужгороді органами НКВС. У травні 1946 р. засуджений до смертної кари за колабораціонізм з гортіївським режимом. За неперевіренними даними, розстріляний 11 червня (за іншими джерелами — 7 грудня) 1946 р. Похований в Ужгороді. На підставі ст. I Закону Української РСР «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» від 17 квітня 1991 р. реабілітований за відсутністю складу злочину¹¹.

¹ Магочій П.Р. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь 1848—1948 рр. — Ужгород, 1994. — С.174—175.

² Болдижар М. Закарпаття між двома світовими війнами: Матеріали до історії суспільно-політичних відносин. — Ужгород, 1993. — С. 20—33.

³ Цит. за: Вегеш М.М., Гиря В.І., Король І.Ф. Угорська іредента на Закарпатті між двома світовими війнами 1918—1939 рр. — Ужгород, 1998. — С. 95.

⁴ Болдижар М. Назв. праця. — С. 28—30.

⁵ Цит. за: Вегеш М.М., Гиря В.І., Король І.Ф. Назв. праця. — С. 96.

⁶ Болдижар М. Назв. праця. — С. 28.

⁷ Tesnopisecke zpravy o schuzich poslanecke snemovny Narodniho shromazdeni republiky Ceskoslovenske. 341. schuze dne 4. cervence 1934. Rec posl. Brodyho. — S. 37—38.

⁸ Ibid. — 351. schuze dne 30. listopadu 1934. Rec posl. Brodyho. — S.124.

⁹ Нариси історії Закарпаття. — Ужгород, 1995. — Т. 2: 1918—1945. — С. 282.

¹⁰ Магочій П.Р. Назв. праця. — С. 175.

¹¹ Павленко Г.В. Діячі історії, науки і культури Закарпаття: Малий енциклопедичний словник. — Ужгород, 1999. — С. 30—31.

autonomy to disappointment. Under Transcarpathia liberation he refused to emigrate to the USA and even tried of contact with Soviet security services; on November 25, 1945 he was arrested by secret police organs. In May 1946 he was sentenced to death in connection with the fabricated cause for collaboration with Horthy regime and shot. A. Brodiy was rehabilitated with the lack of *corpus delicti* according to the Law of the Ukrainian SSR *On Rehabilitation of Victims of Political Repressions in Ukraine* of 17.04.1991.

ВОЛОШИН
Августин Іванович

(керував урядом:
жовтень 1938 р. — березень 1939 р.)

VOLOSHYN
Avhustin Ivanovych

Народився 18 березня 1874 р. в гірському селі Келечин, нині Міжгірського району Закарпатської області, в сім'ї греко-католицького священника. Як відзначають біографи А. Волошина, він «виніс з дому знання руської мови і любов до рідного слова». Проте «по-мадярськи мало знав, так що, коли прийшов до Ужгородської гімназії, з мадярською мовою мав труднощі»¹. Від 1883 до 1892 р. навчався в гімназії, а в 1892—96 рр. — в Ужгородському теологічному інституті.

У березні 1897 р. А. Волошин був висвячений і почав служити капеланом в Ужгороді. В 1899 р., після успішного закінчення Вищої педагогічної школи в Будапешті, одержав диплом професора математики й фізики, що відкрило йому дорогу до викладацької роботи.

З 1900 р. він починає працювати викладачем. У 1912—38 рр. — директор Ужгородської вчительської семінарії. Цей період найбільш плідний в житті А. Волошина. «Саме в ці роки, — зазначають сучасні дослідники його діяльності, — він зарекомендував себе як видатний педагог, активний просвітянин, видавець книг, газет і журналів, чудовий господарник. Саме в цей час А. Волошин активно займається політичною діяльністю, утворивши власну партію і представляючи

інтереси виборців у чехословацькому парламенті. Уся його різнобічна діяльність була спрямована на благо свого народу, і завдяки їй А. Волошин здобув величезний авторитет в народі, з яким не могли не рахуватися навіть його недруги. Всенародна любов закарпатців до Августина Волошина проявилася в тому, що його називали Батьком. До цього такої пошани удостоївся тільки Олександр Духнович»².

А. Волошин насамперед дбав про піднесення освіти й культури в Закарпатті. Адже культурно-освітній рівень народу внаслідок тривалої політики мадяризації краю був низький. Зважаючи на відсутність підручників з багатьох дисциплін, йому довелося невтомно працювати в царині видавничої справи. Всього підготував і видав, головним чином на власні кошти, 42 книги. Серед них — «Методическая грамматика карпаторусского языка для народных школ» (1899, 1921, 1923), «Читанка для угро-русской молодежи» (кілька видань, починаючи з 1900 р.), «Азбука» (1904), «Азбука і перша читанка для 1 класу народних шкіл на руском язичі» (1905, 1913), «Малая Библия для низших кл. народных школ» (1904), «О письменном язичі Подкарпатських русинов» (1920), «Педагогика и дидактика для учительских семинарий» (1920), «Фізика»

Voloshyn Avhustyn Ivanovych was born on March 18, 1874, in the village of Kelechyn, Mizhhiria district in Transcarpathia into the family of a Greek-Catholic priest. He was educated in gymnasium in 1883—1892, in Uzhgorod Technological Institute in 1892—1896. In March 1897 he was ordained and began serving as a chaplain in Uzhhorod. In 1899, after graduating successfully from the Higher Pedagogical School in Budapest, he was given a diploma of a professor in mathematics and physics, which opened him a way to teaching.

In 1890 A. Voloshyn began working as a teacher. From 1912 to 1938 he worked as a director of Uzhhorod Teacher's Seminary. He prepared and published 42 manuals (*Methodical Grammar of Carpathian-Russian Language for People's Schools*, *Reading Book for*

(1921), «Наука стилізації» (1923), «История педагогики для учительских семинарий» (1923), «О соціальному вихованню» (1924), «Педагогика и дидактика» (1924), «Педагогічна психологія» (1935), «Логіка» (1935), «Подкарпатська Русь» (1936) тощо ³.

Отже, А. Волошин забезпечив учнів народних шкіл та студентів учительських семінарій найголовнішими підручниками. Його роль у розвитку шкільництва в міжвоєнному Закарпатті важко переоцінити: у 1924 р. він заснував і очолював Педагогічне товариство Підкарпатської Русі, в 1929 р. був організатором «Учительської Громади» ⁴. Він автор популярних і політичних праць, віршів, оповідань, п'єс. Його п'єсу «Марійка-Верховинка» (1931) сучасники вважали «найкращою дотеперішньою карпато-українською драмою» ⁵.

У становленні А. Волошина як педагога й культурно-громадського діяча, а згодом і як політика, істотну роль відіграли плідотворні творчі зв'язки з представниками національно свідомої української інтелігенції Галичини. Поїздки А. Волошина в Галичину спричинили справжній переворот у його свідомості, з'ясуванні ним багатьох питань національної історії України, розвитку визвольних змагань українського народу. А. Волошин як педагог і вчений невіддільний від А. Волошина-політика. «Саме на прикладі його життя, — вважають О. Мишанич і П. Чучка, — можна простежити, як угорські русини поступово усвідомили себе закарпатськими українцями, частиною єдиного українського народу. З іменем А. Волошина колишні темні й забиті чужоземною неволею підкарпатські русини інтегрувалися у загальноукраїнський визвольний рух, заявили перед усім світом про своє існування і свої державотворчі змагання» ⁶.

У 1902 р. А. Волошин заснував в Ужгороді акціонерне товариство «Унію», при якому працювали друкарня та книгарня. Товариство почало видавати газету «Наука» (1903—14), а також різноманітну релігійну літературу народною мовою, зокрема щорічник «Місяцеслов» (1901—21) ⁷. Після Першої світової війни організував і очо-

лив перші в Закарпатті Підкарпатський банк і Кооперативний союз.

Після краху багатонаціональної Габсбурзької монархії і проголошення на її території незалежних держав, зокрема Угорської Народної Республіки, Чехословацької Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки, відкритим залишалося питання про долю Закарпаття. В самому краї поступово викристалізувалися три основні політичні орієнтації щодо його майбутнього — проугорська, прочехословацька й українська. Відповідно їх репрезентували три найбільш впливові народні ради — Ужгородська, Пряшівська і Хустська.

А. Волошин став одним із керівників створеної на початку листопада 1918 р. в Ужгороді «Ради угорських рутенів». Вона виступала за збереження Закарпаття в складі Угорщини із забезпеченням прав «нашого угороруського народу». Він також підтримував закон угорського уряду «Про національну автономію русинів, що проживають в Угорщині» від 21 грудня 1918 р. ⁸ Однак на початку 1919 р. поступово переконався, що оптимальним за тих умов рішенням щодо майбутнього Закарпаття є його приєднання до Чехословаччини.

8 травня 1919 р. взяв активну участь в об'єднанні трьох вищеназваних рад в єдину Центральну Руську Народну Раду і став одним з її керівників. Рада прийняла рішення про приєднання Закарпаття до Чехословацької Республіки на правах автономії. Волошин у складі обраної делегації закарпатців 20 травня у Празі в урочистій обстановці передав це рішення президенту ЧСР Т. Масарику. Тобто, А. Волошин був безпосередньо причетний до подій, що визначили подальшу долю його краю майже на цілих 20 років. «Було то подія не лиш історично-важкою, — згадує він у своїх споминах, — но і широтеплою, братською! Золота Прага торжественно привітала русинів, широко погостила и ми з надеєю на лепшу будучность вернулись до дому» ⁹.

Після включення Закарпаття до складу демократичної республіки у 1919 р. створилися принципово більш сприятливі умови для громадсько-по-

Hungary-Russian Youths, ABC, Pedagogics and Didactics, Physics, The History of Pedagogics, Pedagogical Psychology, Logics, etc. Besides, he was the author of a whole number of popular and political works, verses, stories, plays. His play *Mariyka-Verkhovynka* (1931) was considered by his contemporaries «the best Carpatho-Ukrainian drama up to the present day»).

A. Voloshyn was also an initiator and a head of a whole series of culture-educational, scientific and economic establishments in Transcarpathia. It was in 1902 that he founded the *Unio* Stock Company in Uzhhorod which included a printing-house and a book-shop, and he began issueing a newspaper *Nauka* (1903—1914), annual *Misyatseslov* (1901—1921) and other religious literature written in Ukrainian. In 1920 he was one of the founders and a chief of *Prosvita* Society. He played a special part in development of the Transcarpathian culture, in strengthening the Ukrainian national idea, in expanding literacy and knowledge, in educating national consciousness and Transcarpathian Ukrainians. In 1924 he headed a Pedagogical Society of Subcarpathian Rus, in 1929 he organized *Teacher's Society* as well as the first in Transcarpathia the Subcarpathian bank and Cooperative Union. He edited and published newspapers *Svoboda*, *Nova*

літичного й національно-культурного розвитку краю. Згідно з «Генеральним статутом про організацію адміністрації Підкарпатської Русі» від 18 листопада 1919 р., що став першим нормативним актом, який визначав правовий статус органів державного управління на Закарпатті, Рада міністрів ЧСР створила тимчасовий автономний орган (ліквідований у квітні 1920 р.) — Директоріум, членом якого був А. Волошин¹⁰. Він стає одним з авторитетних громадсько-політичних діячів, загальноновизнаним лідером українського національно-культурного напрямку в Закарпатті, який, завдяки його наполегливій повсякденній праці, з кожним роком зміцнював свої позиції в краї.

В утвердженні української національної ідеї, поширенні писемності та знань, вихованні національної свідомості особлива, якщо не визначальна, роль належить заснованому у травні 1920 р. товариству «Просвіта». Одним з основоположників його був А. Волошин, який став його почесним головою. Завдяки його авторитету й наполегливості, у роботі товариства найактивнішу участь брали його одноподумці й соратники Ю. і М. Бращайки, В. Бірчак, Е. Невицький, В. Желтвай, С. Клочурак, О. Маркуш, І. Панькевич, А. Штефан, М. Долина, В. Гаджега, Й. Бокшай та ін. Багатогранна діяльність філій і читалень «Просвіти» охопила значні сили українського населення краю: у 1937 р. членами близько 250 структурних осередків українського товариства були понад 16,5 тис. закарпатців¹¹.

У жовтні 1928 р. в Ужгороді відбулося урочисте відкриття народного будинку «Просвіти», збудованого на кошти населення (певну суму пожертвував президент ЧСР Т. Масарик). На ньому з патріотичною промовою виступив А. Волошин, який підкреслив: «Сей народний дом має бути серцем дальшої культурної еволюції нашої, котра своїми органами розсилає кров народного життя, знанне самого себе, свого язика, своєї літератури, знань народного генія, знань красот краю, знань і любов до всего, что є наше, народне»¹². А. Волошин — активний учасник практично усіх масових захо-

дів «Просвіти» та інших українських товариств і об'єднань, його яскраві промови, зокрема на з'їздах учителів, патріотичної молоді краю, надихали присутніх на активну національно-культурну працю. Особливе значення в цьому плані мав його виступ на Все-просвітянському з'їзді, що відбувся 17 жовтня 1937 р. в Ужгороді. Понад два десятки політичних партій, союзів і товариств — організаторів з'їзду виступили з «Маніфестом до українського народу Підкарпаття». У ньому, зокрема, було чітко проголошено: «Ми добровільно прилучилися до Чехословацької Республіки, ми є вірними громадянами нашої демократичної держави, але в мовних і культурних справах ми були й будемо частиною великого 50-мільйонного українського народу і цієї нашої народної та культурної єдності ніколи нізащо не зречемося...»¹³.

Протягом 20—30-х рр. ім'я А. Волошина не сходить зі сторінок таких закарпатських видань, як «Русин», «Підкарпатська Русь», «Українське слово», «Учительський голос», «Альманах», «Місячник», «Кооператив», «Пчілка». Писали про нього і його діяльність галицької газети, періодичні видання української еміграції в ЧСР.

У 1922 р. побачили світ перші номери газети «Свобода», а також місячника «Благовісник», адресованого вірникам греко-католицької конфесії. Завдяки тому, що видавцем і редактором названих видань був А. Волошин, вони мали неабияку популярність у значної частини українського населення Закарпаття. Зокрема, зримо зростала кількість передплатників щоденної газети «Свобода», що виходила за редакцією А. Волошина. Будучи фактично видавцем цієї популярної газети, він об'єднав навколо неї молоді сили, сприяв становленню закарпатської журналістики. Газета інформувала своїх читачів про роботу в осередках «Просвіти», подавала оглядові матеріали з народознавства і краєзнавства, статті про «мовну проблему» в Закарпатті тощо. Нерідко тут містилися повідомлення про життя українців в Галичині, а також про події, що відбувалися в СРСР, зокрема, голодомор 1932—1933 рр. в Україні й

Svoboda, monthly *Blagovisnyk*.

A. Voloshyn was engaged in policy after the World War I. In November 1918 he became one of leaders of the so called *Council of Hungarian Ruthenians*, formed in Uzhgorod, who stood for Transcarpathia preservation within Hungary with rendering it the rights of the autonomy. But under the influence of rapid development of internal and international events he was reoriented for the newly formed Czechoslovakian Republic and became one of the leaders of the Central Rus People's Rada which adopted a resolution to adjoin Transcarpathia to Czecho-Slovakia in May 1919. In 1919—1920 A. Voloshyn was one of the members of Directoria created by the Council of Ministers of Cz.SR, the provisional autonomous organ of the State government in Transcarpathia.

A. Voloshyn becomes gradually one of the most authoritative public and political figures of the land in the period between wars, generally recognized leaders of Ukrainian national-cultural trend in Transcarpathia, who, owing to his insistent everyday work, changed his positions in the country every year. In 1923 he founded the People's Christian Party and was its leader up to early 1939; he was the party deputy of the Czechoslovak Republic Parliament, where he stood

сталінські репресії¹⁴. Газета «Свобода» (від 15 червня 1938 р. — «Нова Свобода»), за слушною оцінкою літературознавця Ю. Балеги, спочатку «мала переважно культурницький характер, але поступово все більше і більше втягувалася в політику, як і її видавець»¹⁵.

У 1923 р. А. Волошин заснував і до початку 1939 р. очолював народно-християнську партію. Від неї у 1925—29 рр. був послом парламенту Чехословацької Республіки, де відстоював інтереси свого народу і краю¹⁶. Однак на вершину державно-політичного життя вийшов у 1938—39 рр.: 11 жовтня 1938 р. він член першого автономного уряду Закарпаття — Кабінету міністрів Підкарпатської Русі на чолі з А. Бродієм; 26 жовтня, після відставки і арешту останнього, його призначають прем'єр-міністром другого автономного уряду Підкарпатської Русі — Карпатської України.

Дослідник історії Закарпаття М. Болдижар так пояснює вибір чехословацьким урядом на посаду голови автономного уряду краю політичного лідера українського напрямку: «Цьому сприяв ряд факторів: по-перше, призначаючи А. Волошина прем'єром, центральний уряд враховував, що він був освіченою для того часу людиною, мав духовну та світську освіту, і сподівався, що в своїй діяльності він буде керуватися принципами нейтральності та релігійно-етичними нормами і не братиме участі в політичних інтригах; по-друге, уряд добре знав про політичну орієнтацію інших можливих кандидатів у прем'єри і не бажав більше ризикувати, «обпікшись» уже на кандидатурі А. Бродія; по-третє, кандидатура каноника А. Волошина була підтримана прем'єром словацького автономного уряду католицьким священником Й. Тісо. Отже, волею випадку та в зв'язку з названими вище обставинами А. Волошин вийшов на арену активної політичної діяльності»¹⁷.

Можна погодитися з тим, що А. Волошин дійсно не готувався до такої високої політичної кар'єри. Він сам відверто про це говорив в грудні 1938 р. кореспондентові львівської газети «Діло»: «Сьогоднішня моя праця

є такого характеру, про який раніше я ані не думав. Все своє життя я працював як педагог. Переконався я в тому, що наш народ є цілком так інтелігентний, як і інші європейські народи, і що лише гноблення робило його апатичним. Тепер він чудом скинув з себе апатичність, і ця дійсність дає мені силу й відвагу до тієї праці, яку виконує»¹⁸.

Отже, насамперед, саме довголітня плідна праця А. Волошина серед народу, його переконання, що закарпатці заслуговують на краще майбутнє, і готовність заради цього на нові жертви, а також високий авторитет і народна підтримка А. Волошина, як і його в цілому лояльне ставлення до Чехословацької Республіки, підтримка її конституційних основ і демократичних інститутів та прагнення «забезпечити самостійність Карпато-Української держави в рамках федерації», зумовили вибір його кандидатури на пост прем'єра. І цей вибір був не випадковий, а закономірний. З приводу цього призначення чеська газета «Недельні Ліст» 27 листопада 1938 р. в статті «Хто є Волошин» писала: «Людина на своєму місці. Мало маємо людей такої ваги, як о. д-р Волошин. Українській нарід Підкарпаття виявив для нього таку любов і таке признання, що назвав його «батьком народу». Цієї назви не устійнив ніякий закон — вона створена народом. Його поява має в собі щось, що захоплює. Хоч уже не молодий, зумів пережити всю свою й свого народу трагедію. Прем'єр Волошин лишив на території, окупованій мадярами, все своє майно. Його дім в Ужгороді мадяри skonфіскували й назвали «Домом ім. Регента Горті». Та він, махнувши рукою на своє власне добро, почав рятувати народ. Вже у Відні під час арбітражної конференції приймає багатьох журналістів і кореспондентів, з'ясовує їм проблему Підкарпаття... Назначуючи його прем'єром, влада зробила найшасливіший крок»¹⁹. Цікаву характеристику прем'єрові Карпатської України дала французька газета «Ле Пті Парізієн», яка 5 лютого 1939 р. писала: «Часто його представляли як типового духовного політика-дипломата з часів Ренесансу. Але цей образ

for the interests of his people and land. He reached the political life top in 1938—1939, when his homeland fate was decided. On October 11, 1938 he became a member of the first autonomous government of Transcarpathia — Cabinet of Ministers of Subcarpathian Rus headed by A. Brodiy, and on October 26, after resignation and arrest of the latter, he was appointed to be a Prime Minister of another government of Subcarpathian Rus — Carpathian Ukraine.

The building of Ukrainian state system was started in Transcarpathia under leadership of A. Voloshyn's government. But because of a whole number of subjective causes and objective circumstances he could not succeed in realization of his plans. After his triumph as a politician which fell on March 15, 1939, when the Sejm of Carpathian Ukraine (elected for the first time by Ukrainians) elected Avhustyn Voloshyn a President of independent state; he and members of the Sejm and the new government had to emigrate. Hungary with permission of Hitler, started the occupation of Transcarpathia. «Germans have disgracefully deceived us», — that was the reaction of the Ex-President of Carpathian Ukraine for the above events, thus he practically acknowledged his fiasco as a politician.

цілком фальшивий. Отець Волошин не подібний до того багатого рафінованого духовенства, яке засліплювало європейські королівські двори своїм блиском, коштовностями, знаннями та відважними думками. Батько Волошин, — так його кличуть селяни, — дуже приємний, виrozumілий, розумний і реаліст. То ані мрійник, ані фанатик»²⁰. А глава греко-католицької церкви в Західній Україні, галицький митрополит й архієпископ Львівський А. Шептицький, гаряче підтримуючи новий уряд Карпатської України і щиро вітаючи о. А. Волошина з призначенням на пост прем'єра, писав: «Трудно представити Вам ентузіазм і радість, з якою ціла наша суспільність, увесь український народ у Галичині... прийняли відомість, що Ваша Ексцеленція обняли владу в Карпатській Україні. Уважаємо премудрим зарядженням Божого Провидіння, що Вас вибрало на провідника народів Закарпаття. Тому народів потреба й апостольської любови священника і мудрого проводу педагога, який би його виховував. Такого апостола, християнського педагога дав тому народові, дав нам усім Всевишній у Вашій особі. Зо страхом Господнім і втримуючи неразвідних, слідимо за кожним Вашим кроком, свідомі небезпек, якими Ви з усіх сторін оточені, і безконечно важкого Вашого завдання»²¹.

Завдання, що стояли перед автономним урядом А. Волошина, були дійсно складні. У першому після призначення інтерв'ю редактору газети «Нова свобода» 30 жовтня 1938 р. прем'єр А. Волошин досить детально розкрив їх: «Завдань багато. Числимо на сили свої та на сили громадянства, яке мусить все зробити, щоб закріпити здобутки. Але перше завдання — це оборонити цілість нашого краю, забезпечити спокій і порядок, забезпечити добробут народних мас... Вже влада має 230 вагонів кукурудзи для бідних і безробітних... Думаю, що народні маси нашого краю здобудуть від своєї молодой держави все, що потрібно для усунення голоду... План публічних робіт маємо широкий... Після встановлення й закріплення наших границь негайно мусимо провадити планову розбудову нашої господарки. То ви-

магає великої кількості працівних сил та велику суму грошей. Але наші природні багатства є такі великі, що ми вдержимось та забезпечимо собі рівноправне співробітництво з іншими країнами, які нам допоможуть розбудувати промисел та інтенсифікувати хліборобство, скотарство, садівництво та огородництво. Будемо будувати фабрики, щоб зпрацьовувати наші сирівці, будемо зпрацьовувати мінеральні поклади, що стільки їх ховає в собі наша багата земля... Ми всіх шануємо, але вимагаємо, щоб і нас шанували, нікого не будемо кривдити, кожний громадянин без різниці народності й віри буде мати рівне право. Вибороли ми свободу не лише для себе, але для всіх, хто йде з нами й має добру волю до співпраці на нашій землі. Теперішня хвиля диктує нам всім виявити працівність і дисципліну, полишити національні, мовні та політичні суперечки і всім стати до творчої праці, якої вимагає від нас обов'язок перед рідним народом»²².

На жаль, ці завдання через цілу низку суб'єктивних і об'єктивних обставин уряду А. Волошина так і не судилося здійснити. Після свого триумфу як політика, що припадає на 15 березня 1939 р., коли вперше обраний закарпатцями сойм Карпатської України одногосно обрав А. Волошина президентом самостійної держави, він уже ввечері того дня разом з членами сойму і нового уряду змушений був емігрувати. Угорщина з дозволу Гітлера почала окупацію Закарпаття. «Німці ганебно нас обманули...», — так відверто реагував екс-президент Карпатської України на ці події, визнаючи цим практично і своє фіаско як політика²³.

На цьому політична кар'єра А. Волошина закінчилася. Після кількох днів перебування спочатку в Румунії, а потім Югославії він через Відень прибув до Берліна, де прожив півтора місяці. У квітні 1939 р. тут відбулася зустріч А. Волошина з колишнім гетьманом Української Держави П. Скоропадським, на якій обговорювалися останні події в Карпатській Україні та її майбутнє. А. Волошин відмовився продовжувати в подальшому переговори на цю тему, не погодився також і

In May, 1939 A. Voloshyn settled in Prague and devoted himself to pedagogical and scientific activity: he taught at Ukrainian Free University up to the war end, and passed the path from a professor of pedagogics to the dean of Philosophy faculty (1939—1940) and rector of this first Ukrainian higher educational institution abroad. On May 21, 1945 the NKGB organs arrested him in Prague and brought to Moscow. After cruel tortures in the Lefortovo prison Avhustyn Voloshyn's health sharply deteriorated. On July 19, 1945 the 71-years old Ex-President of Carpathian Ukraine died.

на пропозицію про співпрацю із закордонною організацією «Українське національне об'єднання». Він відмовився і від запропонованої провідником українських націоналістів А. Мельником у вересні 1939 р. під час зустрічі в Італії ідеї приєднання Карпатської України до інших українських земель з метою створення самостійної України. В усіх випадках відповідь карпатоукраїнського президента у вигнанні українським діячам на еміграції була ідентична: «...моя мета полягає в тому, щоб удалити венгрів з території Карпатської України і зберегти її автономію»²⁴.

У травні 1939 р. він переїхав до окупованої німцями Праги — поближче до рідного краю, де повністю присвятив себе педагогічній та науковій діяльності. До закінчення війни викладав в Українському вільному університеті, (УВУ) де пройшов шлях від професора педагогіки до декана філософського факультету (1939—1940) і ректора (1945) цього першого українського вищого навчального закладу за кордоном. Серед студентів було чимало закарпатських юнаків і дівчат²⁵.

Після вступу радянських військ до Праги УВУ було ліквідовано (його діяльність була відновлена в 1946 р. у Мюнхені). 21 травня 1945 р. органи НКВС заарештували його ректора А. Волошина і вивезли до Москви. Після жорстоких допитів у Лефортовській в'язниці стан здоров'я А. Волошина різко погіршився. Його перевели у Бутирську в'язницю, де 19 липня 1945 р. 71-річний екс-президент Карпатської України помер²⁶.

¹ Бірчак В. Августин Волошин. Єго життя і діяльність: З нагоди ювілею 50-літніх уродин і 25-літньої праці. — Ужгород, 1924. — С. 8.

² Вегеш М., Турияниця В. Короткий життєпис Августина Волошина. 1874—1945. — Ужгород, 1995. — С. 9.

³ Див.: Вегеш М., Турияниця В. Августин Волошин 1874—1945: Бібліографічний покажчик. — Ужгород, 1994.

⁴ Магочій П.Р. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь. 1848—1948. — Ужгород, 1994. — С. 175;

Зимомря М., Гомонай В., Вегеш М. Августин Волошин. — Ужгород, 1995. — С. 24.

⁵ Штефан А. Августин Волошин — президент Карпатської України. — Торонто, 1977. — С. 34.

⁶ Волошин А. Твори. — Ужгород, 1995. — С. 6.

⁷ Волошин А. Спомини. — Ужгород, 1923. — С. 4—13.

⁸ Нариси історії Закарпаття. — Ужгород, 1995. — Т. 2: 1918—1945. — С. 51—57.

⁹ Волошин А. Спомини. — С. 94.

¹⁰ Нариси історії Закарпаття. — С. 117—120.

¹¹ Пальок В. Формування української національної ідеї в Закарпатті у 20—30-х рр. як передумова проголошення Карпатської України // Карпатська Україна: питання державно-правового розвитку і міжнародного становища: Доповіді та повідомлення наукової конференції, присвяченої 60-річчю проголошення незалежності Карпатської України. — Ужгород, 1999. — С. 10—11.

¹² Свобода. — 1928, 11 жовт.

¹³ Цит. за: Мишанич О. Від підкарпатських русинів до закарпатських українців: Історико-літературний нарис. — Ужгород, 1991. — С. 31.

¹⁴ Зимомря М., Гомонай В., Вегеш М. Назв. праця. — С. 28—30.

¹⁵ Закарпатська правда. — 1991, 13 верес.

¹⁶ Магочій П.Р. Назв. праця. — С. 175.

¹⁷ Болдижар М. Закарпаття між двома світовими війнами: Матеріали до історії суспільно-політичних відносин. — Ужгород, 1993. — С. 81—82.

¹⁸ Там же. — С. 105.

¹⁹ Нова свобода. — 1938, 4 груд.

²⁰ Цит. за: Болдижар М. Назв. праця. — С. 108.

²¹ Нова свобода. — 1938, 30 листоп.

²² Там же. — 30 жовт.

²³ Вегеш М.М. Августин Волошин і Карпатська Україна // Сторінки історії України ХХ ст. — К., 1992. — С. 311—312.

²⁴ Див.: Болдижар М. Назв. праця. — С. 110—113.

²⁵ Див.: Віднянський С.В. Культурно-освітня і наукова діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині: Український вільний університет 1921—1945 рр. — К., 1994.

²⁶ Болдижар М. Назв. праця. — С. 114—115; Вегеш М.М., Турияниця В.В., Чаварга І.М. Смерть президента: Останні дні життя і смерть президента Карпатської України Августина Волошина. — Ужгород, 1995.